

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«Червоний терор в Україні в 1918-1921 рр.»

студентки IV курсу, групи СОІз–41
спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

Кімачук Яни

Керівник:

Дрогомирецька Людмила Романівна

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Міщук Андрій Іванович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЦР – Центральна Рада;

УНР – Українська Народна Республіка;

УЦР – Українська Центральна Рада;

РКП (б) - Комуністична партія Радянського Союзу;

Раднарком – Рада Народних Комісарів;

РРСФР - Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка;

ВНК – Всеросійська надзвичайна комісія;

УСДРП - Українська соціал-демократична робітничка партія;

УРСР - Українська Радянська Соціалістична Республіка;

УСДРП - Українська соціал-демократична робітничка партія;

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ;

ВУЦВК - Всеукраїнський центральний виконавчий комітет;

УГА – Українська Галицька партія;

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка;

РСДРП - Російська соціал-демократична робітничка партія.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
 РОЗДІЛ 1. Особливості більшовицького терору в Україні у січні – квітні 1918 р.	7
1.1. Причини запровадження червоного терору на території України та його ідеологічне обґрунтування	7
1.2. Особливості червоного терору в Україні у 1918 р.	14
 РОЗДІЛ 2. Червоний терор в умовах боротьби за владу в Україні у 1919 – 1921 рр.	26
2.1. Роль червоного терору у встановленні радянської влади в Україні у 1919 р.....	26
2.2. Надзвичайні комісії як головні провідники червоного терору у 1919 р. ...	33
2.3. Специфіка червоного терору у різних регіонах України у 1920–1921 рр...	42
 РОЗДІЛ 3. Формування логічної та аксіологічної компетентностей на уроках історії України при вивченні теми «Перша спроба радянзації України. Червоний терор».....	51
 ВИСНОВКИ.....	60
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
 ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи зумовлена низкою важливих чинників як історичного, так і методичного характеру. Червоний терор 1918-1921 рр. є однією з найбільш трагічних і контroversійних сторінок історії України. Дослідження особливостей більшовицького терору на українських землях у цей період, його причин, механізмів розгортання та регіональної специфіки має важливе значення для об'єктивного розуміння процесів становлення радянської влади в Україні. З'ясування масштабів насильства, його спрямованості та наслідків для українського суспільства сприяє відновленню історичної справедливості та вшануванню пам'яті жертв політичних репресій.

Звернення до історії червоного терору є особливо актуальним у контексті сучасної російсько-української війни. Аналогії із вчиненими Росією проти України злочинами проходять через усю історію українсько-російських відносин. Головне в них — денацифікація, а фактично деукраїнізація, тобто знищення українців і України, як держави. Розуміння механізмів політичного насильства, ідеологічного обґрунтування терору та його руйнівних наслідків є важливим для протидії сучасним формам агресії. Вивчення трагічного досвіду минулого може слугувати запобіжником від повторення подібних злочинів у майбутньому. Актуальність теми дипломної роботи підсилюється тим, що дослідження подій червоного терору дадуть можливість зрозуміти як саме відбувалось приєднання українських земель до радянського союзу, чи було таке приєднання цілком закономірним явищем та якою ціною це сталося. Також є доцільним встановити, якими способами та методами радянська влада закріпилась на теренах України.

Вкрай важливою для формування в учнів не лише історичних знань, але й логічного та аксіологічного мислення є розробка методичних підходів до вивчення складної та травматичної теми червоного терору на уроках історії України. Шляхи формування логічної компетентності через аналіз причинно-наслідкових зв'язків та аксіологічної компетентності шляхом осмислення

морально-етичних аспектів терору сприятимуть глибшому розумінню учнями історичних процесів та розвитку їхньої громадянської свідомості.

Таким чином, актуальність дипломної роботи «Червоний терор в Україні в 1918-1921 рр.» визначається її значущістю для об'єктивного дослідження трагічної сторінки історії України, її важливістю у контексті сучасних суспільно-політичних викликів та значним методичним потенціалом для формування ключових компетентностей учнів на уроках історії.

Метою дипломної роботи є комплексно вивчення особливостей, форм прояву та наслідків більшовицького червоного терору в Україні у 1918–1921 рр., а також вироблення методичних рекомендацій щодо формування логічної та аксіологічної компетентностей учнів під час вивчення цієї теми на уроках історії України.

На основі визначеної мети ми поставили перед собою наступні **завдання**:

- проаналізувати причини запровадження червоного терору на території України та його ідеологічне обґрунтування більшовицькою владою;
- виявити та охарактеризувати особливості червоного терору в Україні у січні – квітні 1918 р.;
- дослідити роль червоного терору у встановленні радянської влади в Україні у 1919 р.;
- визначити специфіку червоного терору в різних регіонах України у 1920–1921 рр.;
- обґрунтувати теоретичні засади формування логічної та аксіологічної компетентностей учнів при вивченні теми «Перша спроба радянзації України. Червоний терор».

Об'єктом дослідження є процес впровадження та здійснення більшовицького червоного терору в Україні у 1918–1921 рр. та процес формування логічної та аксіологічної компетентностей учнів на уроках історії України при вивченні теми на уроках історії.

Предметом дослідження є особливості, форми прояву та наслідки червоного терору в Україні у 1918–1921 рр., а також методичні аспекти

формування логічної та аксіологічної компетентностей учнів при вивченні теми «Перша спроба радянзації України. Червоний терор».

Хронологічні рамки. Нижня межа – початок репресивних дій радянської влади у січні 1918 р. Верхня межа обумовлена згортанням політики червоного терору у грудня 1921 р., що обумовлено послабленням спротиву українців і утвердженням радянської влади в Україні.

Територіальні межі роботи – територія більшості областей України, за винятком Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей, на які не поширювався червоний терор.

Стан наукової розробки. Основу джерельної бази склали опубліковані документи і матеріали [1; 2; 3], мемуари [7; 8; 9]. Серед дослідників, які вивчали окреслену проблему можемо виокремити наступних: А. Здоров висвітлив особливості червоного терору у Києві [13]; О. Серединський приділив свою увагу червоному терору на Миколаївщині [17]; О. Шишко показав події червоного терору в Одесі [21]; Й. Баберовські окреслив загальну історію сталінізму на теренах України [10]; І. Білас охарактеризував репресивно-каральну систему в Україні у 1917-1953 рр. [11]; а також С. Білокінь розглянув масовий терор як засіб державного управління в СРСР у 1917–1941 рр. [12].

Червоний терор в Україні у 1918-1921 рр. розглядає у своєму дисертаційному дослідженні Р. Даниленко [47].

Методологія дослідження. Основним методом роботи був обраний діалектичний підхід до вивчення історичних процесів, який включає два основні принципи - історизм і об'єктивність. Використання цих принципів дало можливість проаналізувати основні тенденції політики червоного терору в Україні. Системно-структурний метод дав змогу дослідити особливості репресивно-каральної системи. Порівняльний метод був використаний для аналізу політики червоного терору в різних регіонах України.

Наукова новизна роботи зумовлена спробою визначити форми й методи формування логічної й аксіологічної компетентності учнів при вивченні теми «Перша спроба радянзації України. Червоний терор».

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані у навчальній діяльності здобувачів освіти у процесі вивчення досліджуваної теми та у практичній роботі вчителів історії.

Структура бакалаврської роботи зумовлена вступом, трьома розділами, які поділені на сім підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків у кількості 6. Загальний обсяг даної роботи складає 75 сторінок, з них основний текст на 56 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ТЕРОРУ В УКРАЇНІ У СІЧНІ – КВІТНІ 1918 р.

1.1. Причини запровадження червоного терору на території України та його ідеологічне обґрунтування

5 вересня 1918 р. РНК РСФРР ухвалив постанову «Про червоний терор», якою «забезпечення тилу шляхом терору» було названо «прямою необхідністю» більшовицької влади. У постанові підкреслювалася потреба ізоляції «класових ворогів» у концтаборах та розстрілів усіх причетних до білогвардійців осіб із публічним оголошенням про такі каральні акти. Терор був остаточно узаконений як метод державного управління та став невід'ємною складовою комуністичного будівництва [3, с.34].

Варто наголосити на тому, що червоний терор мав свою ідеологію. А тому ми розпочнемо з головних ідей цієї події в історії України. За основу було взято марксистську теорію про боротьбу класів як рушійну силу. У відповідності до «Маніфесту Комуністичної партії» Ф. Енгельса та К. Маркса – після ліквідації класів може припинитись боротьба класів, а це можливо лише після запровадження пролетаріату. Тільки одним шляхом затвердження пролетаріату є насильницька революція. Пізніше була змінена така жорстока тактика. Але, можемо констатувати, що поступово дана ідея знайшла своє відображення в послідовників.

Найбільше відображення така ідея набула в Російській імперії, де в умовах планування та самодержавства не просто було розраховувати на перетворення в соціальній легальним напрямом. Більшовики, на чолі яких був В. Ленін, розвинули дану теорію, констатуючи, що протистояння між наявними класами не припиниться і після запровадження пролетаріату. А тому в цей період виключили всі методи насильства та терору.

Значну роль в ідеології більшовиків для трактування та виправдання червоного терору зіграла ідея про лінійність історичного процесу. Під

історичним процесом розуміли закономірну та послідовну зміну типів наявних економічних та соціальних формацій.

Таким чином, можемо констатувати той факт, що терор розумівся більшовиками каталізатором історичних процесів, в той момент як червоний терор проти пролетаріату, який вже нами раніше згадувався, уповільнював його, а тому йому було пророковано невдачу.

Не можемо оминати своєю увагою таку важливу в ідеологічному обґрунтуванні терору відігравав той факт, що більшовики відмежовували революційне насильство від звичайного. Насильство або помста заради того, щоб породжувати насильство завжди несло за собою наслідки негативного характеру за яке каралось. Зауважимо такий факт як революційне насильство, під яким розумілось не просто насильство, а саме те, яке реалізовувалось в інтересах революції, для того, щоб затверджувати диктатуру пролетаріату, яка вже нами вище згадувалась. Заперечення чи відмова від нього для більшовиків були неприпустимими. Таких поглядів дотримувався В. Ленін [50, с. 12].

Можна сказати, що «насильство» взагалі, без розбору умов, що відрізняють реакційне від революційного насильства, означає бути міщанином, що відрікається від революції, або це означає просто обманювати себе та інших софістикою». Поступово ці погляди Леніна ще більш радикалізувалися. Так, в 1919 року він зазначав, що ті, хто виступають за відмову від терору є нічим іншим, як свідомим чи несвідомим знаряддям у руках «імперіалістів», що намагаються «задушити» радянську державу.

Іншими словами говорячи, виступи проти червоного терору трактувався як опір радянській державі. Для виправдання терору більшовики стверджували, що кінцевою його метою є ліквідація будь-якого насильства і тим самим будь-якої диктатури. Це можливо, на їхню думку, лише в разі ліквідації класового суспільства. У свою чергу, ця велика мета вимагає від пролетаріату нещадності у боротьбі з ворожими класами. Найменший прояв будь-якої слабкості, м'якості чи гуманності стосовно них був, на думку більшовиків, злочином перед

історичним завданням пролетаріату, яке полягало у ліквідації класового суспільства та припиненні класової боротьби.

Проте, не можемо оминати своєю увагою першу спробу радянзації на українських землях. Ця спроба відбулась в кінці 1917 р. Все почалося з того, що Тимчасовий уряд доручив прокуророві Києва розслідувати діяльність відомої нами ЦР через її бажання скликати Установчі збори. Однак кілька днів пізніше Тимчасовий уряд було повалено владою та в Росії стала панувати партія більшовиків, яка тоді становила більше двадцяти п'яти тисяч людей.

Якщо говорити про лютневу революцію, то вона була падінням тодішньої влади, а причиною іншої революції, яку прийнято називати «жовтневою», стало повне захоплення влади, яку здійснили більшовики під керівництвом Леніна [23, с. 36].

Зазначимо, що на початку 1917 р. більшовики мали менші позиції, адже їх армія становила менше двадцяти тисяч членів, в той час, коли всі інші партії об'єднували в чотири-п'ять разів більше членів. Проте більшовики не здавались та створювали свою програму на ідеології марксизму та була скоординована в більшій мірі на пролетаріат, серед якого український народ складав невелику кількість, яка більшовиків мало цікавила. Проте в кінцевому результаті виявилось, що сила більшовиків була не марксистській ідеології як твердиться в багатьох історичних джерелах. Німеччина постійно забезпечувала діяльність Леніна та більшовиків з ціллю спрямування її проти Російської імперії, адже вона була сильним суперником для Німеччини [23, с. 37].

Вже після того, як більшовиками була захоплена російська влада, постало і питання про українські землі, тобто про їх захоплення. Саме їй випала можливість першою випробувати на собі досвід більшовиків щодо нав'язування влади радянщини.

Більшовики дуже вороже поставились до українського руху. Тодішня влада побоювалась того, що український народ налаштує негативно єдність робітничого класу, оскільки відчували загрозу більшості яка вже була мобілізована; більшовики з презирством дивились на рух, який будувався на

селянах. Проте, в загальному більшовики не визнавали того факту, що український народ взагалі існує. Але не зважаючи на таку думку більшості більшовиків Ленін був досить обережним політиком, щоб будувати політику партії так нелогічно. Він усвідомлював, що націоналізм є величною силою, якою партія могла б користуватись в своїх цілях. Як наслідок цього він сформував досить неоднозначне твердження, що більшовики визнають та хочуть реалізувати права народів, які пригноблені, але вони це будуть робити поки це не буде суперечити пролетарській революції. Як ми можемо побачити з названих нами ідей більшовицької влади, що чисто теоретично вони визнавали прагнення українців, а на практиці це відкидалося. Тут ми прослідковуємо протиріччя [23, с. 39].

Такий підхід мав свої певні плюси для більшовицької влади, адже він давав можливість робити вигляд ніби вони реально прихильні до прагнень українського народу і тому заслуговують на підтримку з боку більшовиків. Незважаючи на таку ідею, коли більшовицька революція тривала близько місяця, взаємовідносини між українцями і росіянами стали непростими. Ради, які виникли в кожному куточку України літом 1917 року об'єдналися в одне та отримали підтримку зі сторони радянської влади з ціллю повалення та підризу ЦР [23, с. 40].

В середині листопада 1917 р. ЦР перебрала всю повноту верховної влади нашої держави, кілька днів пізніше (20 листопада) оголосила про створення УНР. Проте хочемо зауважити, що Третьому Універсалі ЦР знову йшла мова про те, щоб не відокремлюватись від Російської Республіки та зберігати єдність. Проте хочемо підмітити, що це тільки була видимість адекватних відносин між росіянами та українцями. В дійсності претензії більшовицької влади до українського народу збільшувались щодня, особливо це стосувалось проблем у військовій сфері. Рада, прагнучи роз'єднати всі армії, викликала до України всі військові частини, які перебували на території України, що негативно впливало організацію фронтів, іншими словами дезорганізовувало їх. Червоногвардійські та радянські частини, які перебували на території України підлягали

роздробленню, а також радянським військам не було дозволено проходити українською територією для створення фронту проти «білих» [23, с. 41].

2 грудня 1917 р. було укладено договір про перемир'я з Німеччиною, що в деякій мірі зменшило перенапруження ресурсів війська в радянського уряду. Проте вже за два дні УЦР було відправлено ультиматум в якому йшлося про те, що ЦР веде неоднозначну політику. А тому від неї миттєво вимагали не проводити такий курс, а також допомагати революційним військам у справі їх боротьби контрреволюційним повстанням. Вони також вказували на те, що у разі недотримання вимог, що висунулись протягом сорока восьми годин та не отримають позитивної відповіді Раднарком буде думати, що ЦР веде відкриту війну проти тодішньої Радянської влади в Україні і Росії. Як ми можемо зрозуміти, що за названою нами вимогою крилася загроза голоду в Москві та Петрограді. А це означало, що постала потреба в хлібі, який вирощувався на українських землях [23, с. 41].

Загроза яка йшла від Петрограда виклика очікувану реакцію. Вкотре підтверджувалась тенденція характерна українському національному руху, а саме: перед обличчям російської військової сили, що перевершувала міцність ЦР, а тому вона зверталась за допомогою до інших держав. З часом більшовики прийняли рішення про розрив стосунків з ЦР. Таке рішення потребувало миттєвого створення маріонеткового уряду на українських теренах. Перед висуненням ультиматуму, тобто 17 грудня 1917 року в теперішній столиці України відкривався Всеукраїнський з'їзд Рад селянських, робітничих та солдатських депутатів. В процесі підготовки до з'їзду організація більшовиків перейменувала себе в РСДРП більшовиків України. Цією незграбною назвою вони хотіли поєднати партійну єдність з визнанням українських національних почуттів. Проте це не дало ніякого результату. Після того як ЦР дала незадовільну відповідь на висунений більшовиками ультиматум не стало: в основному тому, що ні одна сторона не хотіла війни, а все тому, що уряд радянщини знайшов кращий спосіб регулювання ситуації що склалася, який відповідав більшовицькій тактиці та стратегії [23, с. 41].

В наслідок таких подій більшовицькі делегати переїхали з Києва до Харкова, оскільки там у Києві влада ЦР була найсильнішою. Харків був зайнятий Червоною армією, а тому була можливість скликати свій Всеукраїнський з'їзд Рад, де делегатами були всі росіяни за національністю. Через декілька днів «Центральний Виконавчий Комітет Рад України», який обраний з'їздом написав урядові у Петрограді, що саме він тепер править на території України. Майже весь з'їзд складався з більшовиків, а також з невеликої кількості есерів. Проте, щоб не допустити відокремлення України від Росії, більшовики додумались до створення штучної Донецько-Криворізької республіки, тим самим проголошуючи її частиною «загальноросійської федерації». На жаль, з практичної сторони тоді виходило що дана республіка перетворювалась на об'єкт для наступу на УНР[16, с. 22].

З цього моменту радянський уряд почав відкрито проводити двояку політику. Він вітав таку владу як справжній уряд Народної Української Республіки. Одночасно з тим це не створювало йому перешкод продовжувати вести переговори з ЦР через різноманітних посередників. Не беручи до уваги те, що російська делегація намагалась запросити для участі додатково делегатів з харківського уряду, однак проти цього була делегація ЦР, а також ще і делегація з Німеччини.

Наступною подією яка була – це те, що петроградське правління 3 грудня 1917 року скликало в Києві при згоді ЦР конгрес вояків, селян та робітників. Під час цього конгресу було присутньо більше ніж дві тисячі делегатів, та в супереччях ініціаторів конгресу засідання почалось оплесками саме ЦР. Після такого успіху ЦР невелика група більшовиків переїхала до Харкова та проголосила себе новим правлінням УНР. В той же час народні комісари відправили туди банди червоної гвардії, для того, щоб обкратити харківське населення та боронити харківське правління від мешканців цієї губернії [16, с. 23].

Після такого виступу до слова було запрошено голову австро-угорської делегації Чернін, який від імені чотирьох держав заявив, що вони приймають делегацію з України самостійною та уповноваженим представництвом УНР. В

цей момент Україна перед широким загалом не вперше дістала визнання свого статусу незалежної держави.

Проте з таким фактом більшовики просто не могли змиритись, оскільки вони не визнавали міжнародно-правових норм. Уряд більшовиків керувався засадами потрібності та революційної свідомості права, а очільник Ленін розповсюджував неправдиву інформацію про те, що ніби ЦР у Києві занепала, а вся влада перейшла до Рад.

В цей момент почалась довга боротьба за утвердження української державності. Одночасно в нашій державі відбувались дуже драматичні події: війська більшовиків після оголошення Радою Народних комісарів ультиматуму ЦР поступово наближались до теперішньої столиці. Ситуація на теренах України, а особливо у Києві, щодня ставала все більше напружена. Як наслідок такої агресії зі сторони росіян, під загрозою стала незалежність української держави, а все тому, що зі сходу наступала дванадцяти тисячна армія більшовиків [16, с. 24].

Проте, це не був єдиний метод більшовиків проти української держави. Додатково ще була організована русифікованими робітниками, які сліпо вірили обіцянкам більшовиків, диверсійні повстання. А тому під час наближення більшовицьких військ, в першу чергу, до міст з промисловістю, відбувались повстання, які були спрямовані проти ЦР. Найнебезпечніше повстання власне відбулось в кінці січня 1918 р. в Києві, коли було захоплено завод «Арсенал», при цьому скувавши на кілька днів війська ЦР. Одночасно, недалеко від міста Крути, відбувся останній бій з військами Муравйова. Після довгих боїв українці відступили, проте в оточення попало близько трьохсот гімназистів, які всі загинули в бою. Своїми героїчними смертями гімназисти дістали почесне місце українському національному пантеоні [14, с. 98].

Всі ці події були першою спробою радянської українського народу та початком великого червоного терору, який поступово набирив обертів, які негативно впливали на українські землі. Спроба радянської була обумовлена тим, що в інший спосіб, крім терору неможливо було взяти українські землі.

Отже, проаналізувавши головні ідеї червоного терору можемо сказати, що він був потрібним саме більшовикам для збільшення та закріплення влади на території України. Більшовикам влада на території України їм була дуже потрібна, адже українські землі багаті ресурсами (хліб, родючі землі та інше), що б могло поновляти їх запаси. Без терору Україну не можливо було загарбати, адже українці чинили сильний опір та не хотіли віддавати свої землі. В основі цього терору була більшовицька ідеологія, яка заключалася в необхідності класової боротьби як рушійної сили розвитку суспільства. В період червоного терору насильство та терор були тими засобами, за допомогою яких утверджувалась їх влада. Для реалізації політики більшовиків, тобто терору, ними були сформовані спеціально для цього органи НК. Саме за їх допомогою мав придушуватись опір простого населення.

1.2. Особливості червоного терору у 1918 р.

Варто сказати, що у 1918 р. червоний терор мав свої особливості, а тому ми проаналізуємо перебіг більшовицького терору саме в цей період. 1917 р. був насичений першою спробою радянізації українських земель, проте це був лише початок. Доцільно наголосити, що попередня політика ЦР була розрахована на підтримку австрійсько-німецької армії, проте це викликало незадоволення та розчарування в населення. Проте ми б хотіли більш детально дослідити події «червоного терору», які відбувались протягом 1918 року на українських землях [10, с. 248].

Ключові події «червоного терору» почались у січні 1918 року, коли в кінці січня більшовицькі війська захопили завод «Арсенал». В цей момент загинуло близько трьохсот гімназистів. ЦР змушена була засідати і в ночі, і в день та приймати нашвидкоруч закони про націоналізацію великих землеволодінь. Як наслідок цього, 25 січня 1918 року було прийнято Четвертий Універсал ЦР. Цим Універсалом було проголошено, що УНР стає самостійною та вільною державою. Проте в цей момент війська більшовиків підступали до Києва з різних боків. Незабаром його оточили з усіх боків. В цей момент частина діячів ЦР перебувала у пошуках компромісу з більшовиками, оскільки всі її члени були

представниками українських соціалістичних партій. Голова Генерального секретаріату В. Винниченко не один раз пропонував визнати Раду солдатських та робітничих депутатів. Але ніхто не хотів іти ні на який компроміс з Україною. Вже 9 лютого 1918 р. більшовиками під командуванням Муравйова було захоплено Київ. Цього дня розпочався жахливий терор, оскільки в перший день було розстріляно більше як три тисячі людей, в основному – представників інтелігенції [14, с. 101].

Окупанти були незупинними. Їх всюди супроводжували продовольчі загони, які розділялися на групи, в кожній групі було по десять людей. Їх головним завданням була конфіскація хліба у селах у відповідності до вимог Леніна. Хочемо сказати, що згідно досліджень істориків, лише за період з 18 лютого по 9 березня 1918 року тільки з Херсонської губернії було відправлено до Росії більше як 1000 залізничних вагонів з хлібом. Потрібно наголосити, що більшовики на той момент байдуже ставились до проявів українських тенденцій у своєму середовищі. Найперший радянський уряд на території України, який проіснував тільки декілька тижнів відкрито нав'язував народові російську революційну владу. За розпорядженням більшовиків в цей період масово закривались українські школи, також придушувались всі інші культурні інститути, та і взагалі, русифікація існування радянського режиму більшовиків на українських теренах носила різкий характер [14, с. 102].

ЦР розуміла свою поразку, а тому мала надію на допомогу іноземних держав. Для того, щоб порушити наміри більшовиків представляти на мирних переговорах у Бресті Україні, ЦР направила туди молоду дипломатію. А тому 9 лютого 1918 року тільки за декілька годин до відступу ЦР з Києва перед більшовицькими військами, її делегати підписали угоду з центральними державами. Саме ця Брестська угода була особливою спробою зберегти державність України, яку більшовики кровопролиттям пробували знищити. Вирішення більшовицькою Росією терор проти України став одним із факторів, які спричинилися до появи після підписання мирного договору відозви «До німецького народу». Саме в цьому УЦР звернулась до німецького уряду з

проханням в військовій допомозі у боротьбі проти агресії московських комісарів. Проте німці також переслідували свої власні корисні цілі. А все тому, що у мирному договорі між Росією, з однієї сторони, та Німеччиною, Болгарією, Австро-Угорщиною та Туреччиною, а з іншого – підписаному у Бресті 3 березня 1918 року, Фінляндія та Україна визнавались автономними державами. А тому Росія була зобов'язана підписати мирний договір з УЦР та визнавати мирний договір Німеччиною та Україною [1, с. 57].

В цей же період на українську територію вступила майже 500-тисячна австрійсько-німецька армія, і 2 березня цього ж року більшовики поступилися під Києвом силам ЦР, яку очолював С. Петлюра. Австрійські та Німецькі війська, які окупували територію як союзники Ради, фактично одразу почали експлуатацію господарських та природних ресурсів нашої держави. Вони мали наміри використовувати ресурси України, на які вона багата, як джерело поповнення своїх сил на кінцевому етапі боротьби проти США, Великобританії та Франції.

Проте ЦР старалася чинити опір таким грабегам, німецьке командування організувало 29 квітня 1918 року переворот, в наслідок якого прийшов П. Скоропадський. Він правив Україною по грудень цього року. Він користувався авторитетом серед селян. Найбільш вагомий здобуток Скоропадського був у тому, що він відновив залізничний рух, створив державний бюджет та валюту, котра була забезпечена природними ресурсами, якими була багата Україна, а також українізація середніх та початкових шкіл [1, с. 58].

Як нами вище наголошувалось, що в минулому політика ЦР була розрахована підтримку з боку австрійсько-німецьких військ, проте така політика викликала досить значне невдоволення та розчарування населення. До того ж ЦР ніяк не могла забезпечити виконання договорів щодо доставок з продовольства у Центральні держави. У цьому середовищі стабільно тривали негативні суперечки, оскільки керівники були малодосвідченими та молодими політиками, які повністю заперечували використання старих кадрів. Одночасно між цими молодими керівниками були напружені стосунки. Проте, це не є дивно, адже

фактично всі керівники ЦР були соціалістами, які брали за основу більшовицьку тактику. Як результат цього Рада не мала зв'язку з деякими місцевостями, і ще паралельно не вистачало військ для боротьби за утвердження своєї влади.

В цей же час більшовики реагували на нову ситуацію на українських землях та створили в Росії Комуністичну партію українських більшовиків. З 12 липня 1918 року стався перший її з'їзд у Москві. Цю партію було проголошено невід'ємною частиною Російської комуністичної партії більшовиків. А вже другий з'їзд (17-22 жовтня 1918 року) так само у Москві встановив, що основним завданням такої партії є «об'єднання Росії та України». Всі російські політики ніяк не очікували такого швидкого відродження української державності. Як ми можемо пригадати, що раніше Ленін проголошував право українського народу на самовираження, проте на 8 з'їзді РКП (б) заявив, що почуття національності українців скоріш за все існували колись, проте вони викорінені німцями, та навіть заявив сумнів, що українська мова є мовою мас [14, с. 103].

Як вже нам відомо, що правління Скоропадського на території України проіснувало до моменту краху Німеччини у листопаді 1918 року. Протягом усього цього часу на українських землях серед людей стабільно зростало невдоволення. По всі території вибухали повстання селян проти окупантів з Німеччини, які забирали хліб у людей. Проте, Скоропадський допустився помилки, адже він зробив спробу відновити на селі старий порядок, який був до революції, а тому найбільш чисельна верства населення (селянство), не стало опорою.

Також зазначимо, що у Москві було прийнято рішення напряду не втручатись у справу відтворення народної республіки – за такої умови, що українській комуністичній партії буде надана змога діяти на її території легітимно. Підкреслимо, що відсутність організованої підтримки більшовиків на теренах України свідчила обставина, що навіть за умов хаосу, породженому падінням влади німців та втечею Скоропадського, більшовикам не вдалося миттєво захопити владу. Однак, влада Директорії теж не була довгою. Адже в неї була та сама проблема, що і в ЦР – їй заважали внутрішні щодо напряду

політики. Одна сторона стояла на головному – це соціальна революція, а друга – виступала за національне визволення. З зазначеного моменту перебіг подій прискорився. Держави, які входили до складу Антанти, стараючись блокувати більшовизм в Європі, висадили десант на півдні нашої держави [11, с. 432].

Вже 28 листопада 1918 року в Курську був сформований Тимчасовий селянсько-робітничий український уряд. А тому вже на наступний день він видав маніфест про взяття влади до «трудящих мас України». Зі своєї сторони уряд більшовиків під маскуванням допомоги українському радянському уряду розвинув наступ на українські землі. Зазначимо, що ще до повстання уряду 17 листопада 1918 року було створено Реввійськраду групи військ Курського напрямку для визволення українського народу [14, с. 104].

Окресливши загальні визначні аспекти перебігу Червоного терору у 1918 році, ми хочемо звернути увагу на найбільш криваві події в цьому році, які припали на вересень. Терор розпочався з того, що 5 вересня 1918 року РРФСР затвердила декрет «Про червоний терор», в якому визначалося, що тил забезпечується виключно терором, а тому терор є необхідністю, для того, щоб забезпечувати радянську владу від класових ворогів напрямом ізоляції в їх таборах.

В додатку В ми наочно продемонструємо виписку з газети «Голос робітника» від 04.09.1918 року № 4, де прописані головні особливості початку червоного терору на українських землях.

Загальновідомо, що більшовики одразу ж після перевороту у 1917 р. взяли напрям політичного терору. Як ми бачимо, що з самого початку осені 1918 року червоний терор набув статусу визначеної політики тодішньої влади, що і було визначено в офіційно в декреті. Цей нормативно-правовий документ легалізував насильство проти людей як спосіб дотримання політичних норм. На теренах нашої держави терор був розпочатий з лютого 1918 року, а саме: 8 лютого війська УНР відступили з теперішньої столиці і більшовики заволоділи змістом. Тут вони влаштували неприпустимі речі, адже у «Наказі №9» від 4 лютого, очільник Муравйов революційним арміям східного фронту наказував «безпощадно

знищити всіх офіцерів, юнкерів, гайдамаків, монархістів і всіх ворогів революції» [20].

Три дні тут відбувались жахливі події: вбивства, обшуки та грабежі. За лютий 1918 року у Києві жертвами терору стали близько 5 тисяч осіб. З історичних джерел відомо, що найбільш жорстокі вбивства відбулись в ніч з 22 на 23 лютого цього ж року на території Криму у Севастополі. Події цієї ночі отримали назву «Вафоломіївської ночі 23 лютого». Під час цієї ночі озлоблені матроси займались насильством, розстрілом та грабежем місцевого населення. Не залишили і в спокої в'язнів, оскільки їх також було розстріляно. Серед тих в'язнів, які були розстріляні були «антирадянські замовники», іншими словами офіцери чорноморського флоту, чиновники, інтелігенція та священники. Тіла всіх загиблих осіб за допомогою вантажівок звозили на берег моря і туди скидали, прив'язуючи до кожної людини камінь [20].

Декрет «Про червоний терор» було проголошено через те, що було вбито голову Петроградської НК Мойсея Урицького та замах на В. Леніна. І проголошуючи цей декрет, вони дали таку реакцію на таку подію. Такі негативні події, що спровокували прийняття декрету «Про червоний терор» стався 30.08.1918 року. А вже за декілька днів, а саме 2.09.1918 року з'явилася постанова ВЦВК про запровадження «червоного терору» [20].

Г. Петровський, нарком внутрішніх справ, підписав наказ про заручників. У відповідності до цього наказу представники колишніх класів, які правили, могли ставати заручниками та масово розстрілюватись.

У органі друкованої форми Казанської НК «Червоний терор» від 1.11.1918 року було опубліковано коментар такого чекіста М. Лаціса – одного з передових організаторів «червоного терору» щодо урядового декрету: «Ми не ведемо війни проти окремих осіб. Не шукайте на слідстві матеріалів і доказів того, що обвинувачений діяв ділом або словом проти радянської влади. Перше питання, яке ми повинні йому поставити, – до якого класу він належить, якого він походження, виховання, освіти або професії. Ці питання й повинні визначити

долю обвинуваченого. У цьому – зміст і сутність червоного терору». В додатку Д ми покажемо як відбувався мітинг та пропаганда червоного терору [20].

В загальному червоний терор реалізовувався силами репресивними органами більшовиків. Під кінець грудня 1917 року з цією ціллю була організована ВНК, яку очолив Ф. Дзержинський. На початку грудня 1918 року ВУНК як орган терору та закріплення більшовицької влади на теренах української держави [20].

Для того, щоб ізольовувати ворогів тогочасної влади пан Ленін і його однодумці придумали табори. Наступним що хочемо наголосити, що 15.04.1919 року ВЦВК затвердив декрет «Про табори примусових робіт», яким було узаконено та запроваджено табірну систему. Після прийняття цього декрету у теперішній столиці нашої держави було створено концтабір [19, с. 102].

На превеликий жаль для нашої країни та тогочасного українського народу, терор супроводжувався сильними тортурами. Захоплення цим будь-якого міста чи села супроводжувалось винищенням, погромами та грабежем того чи іншого населення. Ленін пояснював необхідність масового та загального терору, а також його узаконення.

Таким чином, червоний терор, як засіб утримання влади протягом 1918 р. став утриманням більшовиками влади на загарблених українських територіях став базою діяльності більшовиків протягом усього часу їх панування.

Більшовицький терор – виражався в насильницьких заходах, які здійснювались самими більшовиками проти великих соціальних груп: селяни та робітники та іншими, які були звинувачені в контрреволюційній діяльності. Більшовицький терор мав свої специфічні ознаки, які ми чітко виокремили:

- демонстративні дії;
- загроза життю;
- створення страху у населення та опонентів [3, с. 800].

Більшовицький терор носив двосторонній характер: з одного боку більшовики боролись з українською владою для того, щоб загарбати українські землі, а з іншого – це був геноцид українських людей, адже їх масово вбивали,

грабували та забирали від них хліб. Проте, ціль була одна – поповнити ресурси більшовиків за рахунок ресурсів українських земель. А тому ситуація вимагала того, щоб чинити опір більшовикам.

В загальному, більшовицький терор носив масовий характер, та вівся проти частини народу, яка була чужа для пролетарів. Для терору характерна була класова ідеологія та колегіальні рішення (Постанова РРСФР «Про Червоний терор», який прийняли у 1918 р.). Такі рішення потім перетворювались у сталінську тезу про збільшення класової боротьби по етапності руху до соціалізму. Важливо зауважити, що для червоного терору використовувалась армія та державний апарат [8, с. 608].

Сам факт терору був в природі більшовиків. Іншими словами більшовики тільки діяли репресіями. Червоний терор більшовиків виходив марксистсько-ленінської теорії, основним завданням якого було здійснення революції в соціумі, зміну структури суспільства та створення такої соціальної спільноти – совєцького народу. На превеликий жаль змушені погодитись, що в цілому більшовики досягли поставленої мети [9, с. 608].

Більшовицький терор на теренах української землі мав свої специфічні складові, а тому ми вважаємо за потрібне саме в межах цієї теми максимально точно охарактеризувати ці складові. Варто сказати, що червоному терору в Україні в 1918 р. були притаманні не тільки нелюдські вбивства та арешти населення, але й масові пограбування людей. Такі негативні дії щодо українського населення були викликані більшовицькою пропагандою щодо ідентифікації соціальної рівності, найзрозумілішим для населення став лозунг «Грабуй награвоване» [3, с. 800].

Цей лозунг набув популярності після виступу Леніна 23.01.1918 р., під час якого він нав'язував таку думку, що народ має змусити повернути все, що накрав, а також констатував, що правими були ті більшовики, які вказували на те, що більшовики грабують награвоване.

На основі наведеного можна стверджувати, що такого роду розстріли відбувались не тільки з ціллю боротьби з більшовиками, а і з ціллю своєї наживи. В додатку Е ми продемонструємо те, як відбувались ці розстріли.

Після того, як більшовики захопили владу у Києві, у місцевих кримінальних правопорушників пропала потреба підробляти документи. Правопорушники, користуючись тим, що зібрали документи вбитих осіб, під видом офіцерів з легкістю пробирались до заможних будинків та грабували їх. Щоночі були нові напади на магазини, квартири, будинки та крамниці.

В тогочасній газеті «Голос робітника» було оголошено, що влада більшовиків не мала можливості припинити грабежі населення, оскільки для цього потрібно було знищити грабіжницьку армію. Звісно, таке твердження було не буквальним, але залишається фактом те, що в 1918 році не було зроблено більшовиками чітких кроків для того, щоб попередити пограбування [21].

Також досить поширеними були пограбування заможних людей. Дивним було те, що часто пограбування здійснювались постановою влади маскуючи це під конфіскацію. Проте були і інші способи пограбування, які виражалися в податку. Був ще і третій спосіб зухвалого грабежу: більшовики казали людям обмінювати українські гроші на російські рублі. Люди вистоявали в довгих чергах, замість українських грошей отримували квитанції, а в кінечному результаті жодна людина по цій квитанції кошти не отримувала [3, с. 800].

Більшовики також умудрились відкрити відділ державного українського банку. Отримавши підтримку червоноградців зі зброєю вони вивезли з банку готівкові кошти, золото та інше. Проте цього їм виявилось мало з 27 на 28 лютого вони зробили спробу пограбувати Софіївський собор, але їм це не вдалось, оскільки була піднята тривога. В ніч на 1 березня, коли більшовики відступали з Києва, різні бандити під гаслами більшовизму спробували здійснити останні десятки пограбувань. В цю ніч двері й брами у всіх будинках і дворах було заставлено барикадами. Всюди на варті була сторожа. Більшість нападів було задумано здійснити на Подолі, серед них – напад на братський монастир. Однак

і тут вдарили тривогу, швидко прибула викликана зі старого міста охорона і грабіжники втекли [8, с. 608].

Також у більшовиків була кадрова політика. Вона стимулювала збільшенню пограбування. Також зазначимо, що у Харкові були призначені на відповідальні посади особи, які в повній мірі справлялись з цими завданнями. Також хочемо зазначити про Крим, оскільки тут особливо гостро стояло питання про пограбування. Тут грабували готелі, магазини, санаторії, склади, крамнички, приватні будинки та квартири. Обшуки проводились цілодобово, супроводжувалися вони завжди погрозами «розстріляти», «посадити до в'язниці». Одна і та ж квартира могла обшукуватися різними групами по два-три рази. Особи, що здійснювали обшуки, нічого не соромилися, шукали всюди, знімали одяг, роздягали жінок [1, с. 58].

20 березня 1918 р. в Херсоні перед відходом радянських військ відбулись безлади й масові пограбування. Більшовики під керівництвом матроса Васильєва вчинили криваву розправу. Вони ходили по квартирах, грабували та вбивали. Серед убитих були суспільні діячі доктор Варшавський, Люблін та інші. Втікаючи з Миколаєва, лідери більшовиків забрали з собою готівку, вилучену з державного банку, та золоті речі, конфісковані в магазинах, загальною сумою в 22 млн рублів. Тікаючи з Одеси, більшовики забрали з собою близько 40 млн рублів [3, с. 800].

В газеті «Голос робітника» зазначалось, що причиною нездатності радянської влади чинити опір німецькій армії полягала в тому, що збройні сили більшовиків – це сили, яких вистачає лише на терор, розбій та пограбування, а поза атмосферою погромної вакханалії вони існувати не могли. Звичайно, такий факт є досить перебільшеним, проте відсутність чіткої дисципліни, терор та грабежі, які вчинялись щодо людей червоноармійцями також були одним з ключових факторів, які впливали на поразку більшовиків у 1918 р. [21].

Таким чином, військовий наступ більшовиків на українські землі супроводжувався нещадним терором. Насильство вони виправдовували класовою боротьбою і необхідністю збереження диктатури пролетаріату. Для

утвердження своєї влади більшовики були готові застосувати терор превентивно, очікуючи, що історія потім виправдає їхні дії.

Аналіз форм більшовицького терору показує, що всі вони застосовувалися з однією ціллю – залякування і тим самим придушення опору населення, а під час ідентифікації форм репресій основним критерієм була саме доцільність цієї репресії, а не факт справедливості покарання.

Визначаючи ворогів радянської влади, власне проти яких повинен був застосовуватись терор, більшовики ставили за основу їх походження у соціумі та саме ставлення до тогочасної влади. На підставі цього під визначення ворога підходило багато верств населення, в незалежності від їх позицій в політиці, а також підпадали ще ті люди, які могли становити загрозу більшовицькій політиці та режиму. Для того, щоб реалізувати свій терор, більшовики розшарували стару судову систему, а натомість було легалізовано революційні трибунали та народні суди [15].

Також було сформовано орган позасудової розправи ВНК для боротьби з контрреволюцією та саботажем. Особливістю більшовицького терору у 1918 р. було те, що ні революційні трибунали, ні НК не стали головним знаряддям радянської репресивної політики. Основну роль на шляху до її здійснення відіграли органи радянської влади. Окрім цього всього, значну роль у розгортанні терору на українських землях в 1918 р. зіграли налаштовані на революцію матроси, солдати, люмпени, які під прикриттям більшовицьких лозунгів влаштовували вакханалію вбивств і пограбувань скрізь, де приходили до влади. Вони поводитись як справжні кримінальні правопорушники, грабували людей та банки, а також знищували всіх, хто їм не подобався на той момент. Бували випадки, коли терор відбувався під прикриттям грабунків чи власної помсти [21].

Велика кількість жертв була результатом саме їхньої діяльності, а не надзвичайних комісій чи інших радянських репресивних інституцій як у подальші роки. Проте, більшовицьке керівництво не думало їх зупиняти, а навпаки використовувало їхній революційний запал для розправи зі своїми

ворогами. Головний удар було спрямовано проти офіцерів, заможних громадян, інтелігенції та українців, що підтримували самостійність УНР.

Беручи до уваги бажання великої частини населення України до рівності у соціумі, більшовики схилили до розправ та грабіжництва заможніших верст населення, схвалювали накладення контрибуцій, реквізиції, конфіскації та інше. Економічний терор справляв на населення не менш глибоке враження, ніж терор фізичний. Для багатьох людей втрата їхньої власності, статків важила не менше, ніж втрата власного життя [15].

Таким чином, червоний терор в Україні був зумовлений рядом факторів. Одним з головних було прагнення більшовиків підпорядкувати своїй владі Україну. В основі комуністичної ідеології лежала ідея класової боротьби як головного рушія історичного процесу. Саме нею більшовики виправдовували необхідність насильства і терору. Терор проти буржуазії вони не вважали злочином, адже в результаті переходу суспільства до соціалізму буржуазія як клас все одно буде ліквідована, а отже терор, на думку ідеологів більшовизму, лише прискорював цей процес.

РОЗДІЛ 2

ЧЕРВОНІЙ ТЕРОР В УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗА ВЛАДУ В УКРАЇНІ У 1919-1921 рр.

2.1. Роль червоного терору у встановленні радянської влади в Україні у 1919 р.

Упродовж зими-весни 1919 р. практично на всій території України (крім Надзбруччя) більшовики встановили свою владу. 6 січня 1919 р. рішенням Тимчасового робітничо-селянського уряду назва держави – Українська Народна Республіка, яка була прийнята Центральною Радою, скасувалася і вводилася нова – Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). Юридичне оформлення Української радянської держави відбулося 10 березня 1919 р. з прийняттям Третім Всеукраїнським з'їздом рад першої Конституції УСРР.

Як і у 1918 р., більшовики стверджували, що уряд РРФСР не посягає на незалежність Української держави, що їх військ на українських землях нема, а війна триває між урядом УСРР і Директорією [10, с. 248].

Становлення більшовицького режиму супроводжувалося посиленням «червоного терору». У 1919 р. була створена Всеукраїнська надзвичайна комісія (ВУНК), яку з квітня 1919 р. очолив М.Ладис. Створювалися «народні суди» й революційні трибунали, робітничо-селянська міліція. Фізично знищувалися «класові вороги»: поміщики, капіталісти, офіцери царської армії, члени антирадянських партій, священники, представники інтелігенції, селяни та ін. Правові і моральні норми не бралися до уваги. Методами червоного терору були: військова блокада, захоплення заручників, кругова порука, виселення сімей, масові страти. Знищувалися як реальні супротивники більшовиків, так і випадкові люди.

Захопивши у лютому 1919 р. більшість великих міст України, більшовики на більш заможне населення почали накладати контрибуції. Відзначимо, що на жителів Києва була накладена двохсот мільйонна контрибуція. Проте кияни не дуже активно сплачували такі платежі. Тому було прийнято рішення передати справи, про стягнення з населення контрибуції, в руки НК, яка вже в кінці лютого

взяла в заручники представників більшовиків з ціллю забезпечення виплати. До осіб, які не сплачували контрибуцію застосовували червоний терор, який був передбачений в постанові РНК РСФРР «Про червоний терор» 5 вересня 1918 р. Фактично, і у 1919 р. більшовицька влада демонструвала, що не може функціонувати без терористичних дій [29, с. 416].

Характерною ознакою червоного терору у 1919 р. була активізація репресій проти політичних опонентів більшовиків. У Харкові у відповідності до розпорядження місцевої НК була повністю закрита відома газета «Боротьба» - періодичний орган партії есерів. З кінця березня 1919 р. почалися репресії проти членів Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Тоді було заарештовано десять діячів УСДРП. В повідомленні офіційного характеру вказувалось, що основною причиною було те, що партія не змогла відшаруватись від тих аспектів, які проводили антирадянську агітацію. Досить відмежовано згадувалась агітація у Василькові та зв'язки з діяльністю отаманів Зеленого та Соколовського. Також зазначимо, що подальша доля решти членів партії залежала від подальшої поведінки УСДРП [21].

Важливим є визначення важливості Червоного терору і у встановленні радянської влади в українському селі. Це мало дуже суттєве значення для більшовицької влади, перш за все, для розв'язання питань, які стосуються продовольства.

Більшовикам не було притаманно налагоджувати адекватний товарообмін між селом та містом, а тому вони завжди вдавались до пограбувань селян. Проте селяни чинили опір, оскільки не хотіли віддавати свій чесно зароблений хліб. Зіткнувшись з цим опором, в більшовиків не було іншого виходу як використовувати червоний терор. Більшовики вважали, що він є єдиним дієвим методом управління [36].

На наш погляд, жахливим було те, що селянина могли вважати злочинцем тільки за те, що він хоче продати хліб, а не просто віддати радянській державі. Це фактично в кожній своїй промові проголошував Ленін. Опираючись на всі обставини, які панували серед тогочасного населення, в селян не було іншого

виходу як віддавати хліб на користь тодішньої влади, оскільки в іншому випадку вони порушували норми чинного законодавства, також до них могли застосовуватись репресивні заходи.

Насильницьке вилучення хліба відзначалось особливою жорстокістю. На село налітав спеціальний каральний загін та примусово забирав худобу, хліб та інше. Проте тільки цим не обходилося, оскільки спалювали ще і хати. Щоб не бути голослівними ми приведемо приклад : 7 квітня 1919 р. в селі Глеваха, що недалеко від Києва, було спалено більше тридцяти сільських хат. Також село Гарасимівку було знищено майже повністю [28, с. 352].

Для того, щоб виправдати свої дії, більшовики нав'язували та формували в свідомості населення образ так званого ворога – якогось куркуля, який чинив опір радянській владі, не хотів віддавати хліб та різними способами перешкоджав утвердженню комунізму. На їх думку, для того щоб перешкодити народу, потрібно було застосовувати насильницькі заходи, такі як терор.

Селяни протестували проти насильницької політики. Показовим у цьому плані є повстання у селян квітні 1919 р. у Фастові та Василькові. Більшовицькі війська моментально придушили повстання та розстріляли багатьох осіб, причетних до організації спротиву. З першого по четверте квітня 1919 р. відбулось повстання проти більшовиків у місті Миргород. Повстанці в ці дні захопили приміщення місцевої НК та оголосили про перехід влади в руки УНР, проте більшовики і в цьому випадку придушили це повстання. Після того, як було придушено повстання трибунал більшовиків засудив повстанців до розстрілу [3, с. 800].

7 травня 1919 р. розпочалося антибільшовицьке повстання, яке очолив отаман Н. Григор'єв. Повстання Григор'єва у зв'язку зі своєю масштабністю носило для більшовиків особливу загрозу. На початку травня Рада Робітничо-селянської оборони України оголосила червоний терор. Це означало, що відтепер по відношенню до всіх запідозрених у повстанській діяльності чи допомозі повстанцям можна офіційно застосовувати такі репресивні заходи, як розстріл на місці, ув'язнення в концтаборах. Стало ширше застосовуватися взяття

заручників із тих сіл, де було багато співчуваючих повстанцям. У разі антибільшовицького виступу ці заручники підлягали негайному знищенню. При цьому в офіційних документах та радянській пресі зазначалося, що вони розстріляні у порядку червоного терору [3, с. 800].

У газеті «Коммуніст» (див. Додаток Г) з цього приводу зазначалося: «Зрадницький виступ самозванця Григор'єва проти Робітничо-Селянського уряду України викликав з боку останнього рішучі дії по винищенню всіх зрадників радянської влади й спільної справи пролетаріату» [13].

В результаті цієї роботи розстріляно до 60 осіб чорносотенців, петлюрівців і різного роду охоронців старого режиму. Взяття і розстріл заручників було ще одним прикладом дотримання більшовиками принципу колективної провини, коли за дії повстанців могло відповідати все населення села. Система заручництва зіграла дуже значну роль не тільки для придушення повстань серед селян. А тому 23 червня 1919 р. Одеським губНК було видано наказ, у відповідності до якого заарештовано більше 100 представників польських більшовиків. Це було зроблено через те, що після підписання Версальського миру поляки за підтримки Антанти могли розпочати наступ на українські землі. Заарештовані поляки повинні були слугувати гарантією того, що Польща не вступить у війну з більшовиками, побоюючись за життя польських заручників. Зрозуміло, що таке широке застосування системи заручництва знаходило виправдання і у риториці керівників радянської держави [21].

Також зазначимо, що від самого початку виникнення радянської влади на території українських земель, викликала негативні емоції в населення. За підтвердженими історичними даними з червня по липень 1919 р. по всій території України відбулось 328 повстань. А тому утворився Всеукраїнський революційний комітет, очільниками якого стали М. Авдієнко, А. Річицький та А. Драгомирецький. Проте, Директорія не ставала на допомогу повсталим селянам [10, с. 248].

Відносно за короткий проміжок часу з квітня по серпень 1919 р. відбулося більше як триста селянських виступів. Замість запланованого отримання

прибутку у розмірі 2300 тон зерна більшовикам вдалось отримати лише 423 тони [10, с. 248].

Застосування червоного терору викликало ще більше обурення українського населення. Серед населення навіть ходили чутки, що це помста за єврейські погроми, адже більшовицьку владу в Україні часто ототожнювали з єврейською, через велику кількість євреїв у складі комуністичної партії. У зв'язку з цим, кількість прихильників Григор'єва і відповідно противників радянської влади лише зростала. Антибільшовицькі повстання стали приводом для продовження репресій більшовиків проти своїх політичних опонентів [32].

В травні 1919 р., а саме 10 наркоматом військових справ УРСР було видано наказ № 416, за яким оголошувався червоний терор щодо активістів лівих есерів та УСДРП. Офіційною причиною оголошення червоного терору було вказано зв'язок вищеназваних партій з отаманом Григор'євим, який очолив антибільшовицьке повстання на півдні України [21].

Для того, щоб придушити повстання, які відбувались у травні 1919 р., було утворено війська внутрішньої охорони республіки (ВОХР), до якої увійшли бойові роти НК, продзагони, різні види охорони. Також для допомоги органам радянської влади у боротьбі з контрреволюцією відповідно до постанови ЦК РКП(б) від 17 квітня 1919 року створювалися частини особливого призначення (ЧОН), які формувалися виключно з комуністів. За допомогою червоного терору більшовики прагнули покласти кінець антибільшовицьким повстанням. Щодо учасників контрреволюційних виступів більшовики найчастіше застосовували найвищу міру покарання. Робилося це з метою залякування населення [25, с. 127].

Специфікою світобачення більшовицької влади було те, що причини політичних та економічних негараздів, незадоволення українського населення, вони розуміли не у програмах своєї політики, а в «контрреволюційній» роботі ворогів. А тому, замість того, щоб відсторонитись від політики «воєнного комунізму», посилювали саме червоний терор. Виокремимо, що представники влади поширювали ідею про те, що терор та насилля є в загальному нормальним

та дієвим явищем та методом вирішення всіх політичних та економічних проблемних моментів. Як наслідок такої практики, кількість жертв цього терору збільшилась. Так, у селі Рижановці Черкаського повіту у відповідь на вбивство одного з червоноармійців було розстріляно 68 осіб [3, с. 800].

Масові розстріли заручників мали на меті не тільки розплату за вбивство більшовика, вони цілком логічно виходили з більшовицьких настроїв про потрібність знищення куркульства. Вбивства заручників слугували для більшовиків демонстрацією того, що всі спроби опору одразу були приречені на провал, а і одночасно вело до великої кількості жертв серед заручників, а також те, що вони будуть робити терор сильним доти, доки не придушать опір в повній мірі.

З метою посилення боротьби з повстанським рухом 17 липня 1919 р. Рада робітничо-селянської оборони України на чолі з Х. Раковським наказала застосовувати ряд нових заходів. Губернські комітети оборони мали право оголошувати стан облоги в місцевостях, охоплених повстаннями, створювати в повітах і районах тимчасові військово-польові революційні трибунали для розгляду справ повстанців. Повітові комітети були зобов'язані запровадити відповідальність під круговою порукою населення, всіх сіл кожного району, за будь-які заворушення чи виступи. Із сіл, помічених у співчутті чи переховуванні повстанців, були взяті заручники з-поміж «куркулів-багатіїв», які у випадку «контрреволюційного виступу» мали бути розстріляні. Також проводились виселення сімейств, ватажків повстань, за межі повіту з конфіскацією всього їхнього майна і передачею його бідноті [1, с. 58].

Такі повноваження, яких було надано повіткам та губкомам, призвели до посилення свавілля та репресії з боку місцевих керівників. Так, інструктор НКВС Наумов доповідав, що 20 липня Олександрійським ревкомом були взяті заручники, щоб уникнути приходу Григор'єва. Заручниками були взяті особи, які ніколи Григор'єва не бачили й жодного стосунку до нього не мали.

Червоний терор посилювався, та як наслідок привело до того, що вирок про виправдання і невиновність скасовувались автоматично, а всіх хто лише

тільки підозрювався у вчиненні кримінального правопорушення – розстрілювали. Так, показовою є справа Л. А. Бергера, якого арештували за підозрою в шпигунстві, але у зв'язку з відсутністю доказів таємний відділ Київської ГУБчика 9 серпня 1919 р. постановив його звільнити, а справу припинити. Проте, вже 14 серпня 1919 р. постановою Київської міської НК Бергера було розстріляно за шпигунство. У серпні більшовиками було викрито ще ряд «контрреволюційних змов». Тепер репресії були спрямовані проти іноземних консульств [31, с. 76].

Отже, у 1919 р. червоний терор був вагомою складовою політики більшовиків на українських теренах. З допомогою терору більшовики хотіли завоювати українські землі, утвердити там владу радянщини та ліквідувати опозиційні нахили їх режиму. Однак, грабежі та жорстокі розстріли населення, а також постійні катування налаштовували людей проти більшовицької влади. Попри опозицію людей більшовики не відступали від червоного терору, який був на той момент основним в радянській політиці.

2.2. Надзвичайні комісії як головні провідники червоного терору у 1919 р.

Захопивши владу в Україні, більшовики розпочали створювати державний механізм, чільне місце в якому належало каральному апаратові.

30 травня 1919 р. ВУЦВК затвердив «Положення про Всеукраїнську і місцеві надзвичайні комісії», у відповідності до яких Надзвичайна комісія являла собою відділ наркомату внутрішніх справ як каральний орган радянської влади [11, с.66]. Відповідно до постанови «Про всеукраїнську, фронтову і місцеві надзвичайні комісії» були організовані надзвичайні комісії в губерніях. Вони вважалися відділами губвиконкомів, проте, водночас, не підпорядковувались безпосередньо їм. Підпорядкування структурних підрозділів НК здійснювалось винятково по відомчій лінії – до ВНК включно. Таким чином, по суті, НК були своєрідною державою в державі. У Києві НК була створена вже через день після захоплення його більшовиками. Очолив комісію О. Шаповалов, до її складу

увійшли також: Л. Ковальов (секретар), Д. Самусь, Савчук і В. Лашкевич [22, с. 268].

В другій половині лютого 1919 року ВУЦВК видав постанову, якою надав право НК, по всіх справах суттєвої важливості котрі потребують миттєвого вирішення, виносити вироки, проте повідомляти про кожен вирок воєнний трибунал.

Значною жорстокістю відзначалась Київська губНК, головою якої 1 березня 1919 р. на зміну О. Шаповалову призначено Й. Соріна. Він започаткував свою автократію. Його рішення не підлягали оскарженню. Свою владу він застосовував для своєї вигоди. Його помічниками були Зільбер та Йоффе. Вони двоє були розстріляні Соріним, за те, що знали забагато інформації. Основним помічником Соріна був комендант Михайлов. Він своїми руками розстрілював людей у саду губернаторського палацу. Проте, незважаючи на свою службу він був розстріляний більшовиками армією за те, що він вбивав людей з садистськими намірами [22, с. 268].

Більшовики в цей час продовжували репресії та пояснювали це тим, що вся українська та російська контрреволюція була зосереджена саме в Києві. ЦК КП(б)У був навіть змушений 28 квітня 1919 р. зняти Соріна з посади голови Київської губНК. Проте, карати Соріна ЦК КП(б)У не став, обмежившись заборонаю йому працювати в НК протягом одного місяця до 1 червня 1919 року. В пресі, яка була в радянщині писали, що він отримав відпустку тривалістю в місяць через хворобу, після якої його планували використати як «досвідченого керівника» в роботі надзвичайної комісії в Криму. З собою Сорін прихопив 60 тисяч рублів, вкрадені ним з казенних грошей [23, с. 36].

У квітні 1919 р. в м. Миколаїв був створений революційний трибунал. В положенні про революційний трибунал було написано: «Революційні трибунали засновуються зі спеціальною метою з розгляду справ про контрреволюційні та всякі інші діяння, які направлені проти всіх завоювань жовтневої революції і направлених до ослаблення сили та авторитету Радянської влади. Відповідно до цього трибуналам надається нічим необмежене право у визначенні міри репресії.

Заперечення підсудності по справам, які прийняті до революційного трибуналу, не допускаються». Революційним трибуналам дозволялось розглядати справи в судовому засіданні при наявності трьох членів у складі присутності. На 14 червня 1919 р. до Миколаївського трибуналу надійшло 236 справ. Із них посадових злочинів – 135, спекулятивних – 77, контрреволюційних – 13, інших – 11 [19].

Ще страшніше за революційні трибунали були надзвичайні комісії з боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем, посадовими злочинами, які взяли на себе монопольне право на розстріли. Уповноважений робітничо-селянським урядом України по містах Миколаєві, Херсоні та їх районам, Й.Скляр у своєму наказі, від 18 квітня 1919 року писав: «Надзвичайним комісіям і комендантам міст наказую: 1) Самим рішучим, енергійним способом боротися зі всіма провокаційними чутками та ведучими контрреволюційну, антисемітську пропаганду, розстрілювати їх на місці. 2) Установити самий пильний нагляд за джерелами та осередками всіх провокаційних чуток, як базар, торгові ряди тощо» [7]. Першим «клієнтом» Миколаївської «надзвичайки» був полковник Димов, заарештований 22 березня 1919 р., останнім селянин Сергій Чернов, заарештований 11 серпня 1919 року [19].

У травні 1919 р. на Півдні України антибільшовицьке повстання підняв начдив радянських військ, в минулому отаман військ Директорії УНР Григор'єв. У своєму універсалі від 09 травня 1919 року він закликав український народ: «Бери владу в свої руки. Хай не буде диктатури ні окремої особи, ні партії! Хай живе диктатура працюючого люду, хай живуть мозоляві руки селянина та робітника! Геть політичних спекулянтів! Геть насильництво справа, геть насильництво зліва! Хай живе влада рад народу України!». Григор'євцям вдалося захопити Катеринослав, Черкаси, Кременчук, Херсон [19].

Також відзначено, що Київська НК була перетворена на відділ, який став називатись ВУНК. Його очільником став П. Дехтяренко, який продовжував попередню політику, яка стосувалась масштабних розстрілів. Унтер-офіцер запасу, а потім робітник заводу «Арсенал» П. Дехтяренко не вирізнявся грамотністю і ледве міг написати своє прізвище під наказом, в тому числі й під

смертним вироком. Також неприємним є той факт, що самими білогвардійцями після того, як відступили більшовики у 1919 р. було винесено більше як 400 смертних вироків за його сприянням [30, с. 294].

Займаючи посаду очільника губНК, Дехтяренко привів одночасно декілька робітників «Арсеналу», серед яких найжорстокішим був Савчук. В губНК Дехтяренко продовжував жорстоку диктатуру, а така її колегія існувала тільки документально. Приймав усі рішення виключно Дехтяренко. Також він постійно застосовував грубу силу, адже мав дуже запальний характер [5].

Особливістю Дехтяренка було те, що він ніколи самотійно не розстрілював людей, а лише підписував смертний вирок, після чого цих жертв передавали в руки коменданта НК Угарова. Також зазначимо, що Дехтяренко не був корисливим. Він розкидався грошима. Необхідно наголосити, що безпідставні арешти – це була основа діяльності НК. Одночасно надзвичайно часто ці комісії не давали звіту про такого роду арешти. Так, 12 травня було арештовано Київською губНК Сергія Жучковського без висунення звинувачень. На прохання дружини заарештованого, 14 червня ВУЦВК надіслав запит до губчека про причину арешту С. Жучковського. Відповіді не було, а на повторний запит від 24 червня НК відповіла лише через місяць 26 липня після звільнення Жучковського [5].

Доцільно виокремити, що Харківська губНК досить влучно боролась з бандитизмом та спекуляцією у самому місці. У квітні щотижня «Известия Харьковского совета» писали про розстріли спекулянтів, злодіїв та бандитів. Червоний терор набув великого розмаху і в інших містах України. Так, Авербух у своїй книзі «Одесская Чрезвычайка» нараховує 2200 жертв «червоного терору» в Одесі за три місяці 1919 року. Однією з найжорстокіших співробітників Одеської НК була Дора Любарська (Віра Гребеннюкова), яка була направлена на роботу до Одеської губНК 17 травня 1919 року. Про її злодіяння ходили легенди. Вона виривала волосся, відрубувала кінцівки, відрізала вуха, вивертала вилиці. Протягом двох з половиною місяців її служби в НК нею однією було розстріляно понад 700 осіб [2, с. 1056].

Також хочемо виокремити, що у Сумській НК були надзвичайно страшні катування арештованих людей, також протизаконне відбирання у людей грошей та особистих речей, за що згодом частину співробітників НК було віддано та заарештовано під судом.

У Чернігівській губернії голова НК Бабко постійно тероризував як і місцеве населення, так і партійну організацію. Коли він приходив всі мали виключно мовчати та погоджуватись з кожною його думкою та рішенням.

Також у Кам'янці були жорстокі чекісти. Особливо відома та жорстока чекістка була Фаня. Зухвалість НК у невеликих містах пояснюється тим, що туди відправляли працівників, які не мали досвіду, які використовували власні посади для того, щоб збагатитись. Зазвичай це були зовсім юні парубки, які не могли добросовісно виконувати власні обов'язки [7].

У червні 58 полк Червоної армії з села Ірпінь, заарештував надзвичайну комісію та виконком, після чого висував вимогу про розформування Київської НК. Також зазначимо про Миколаїв, адже там червоноармійці та матроси розігнали НК. В Радомишлі НК взагалі було нелегальне, щоб не дратувати місцевих жителів. М. Лацис, виступаючи на захист надзвичайних комісій, писав: «Рано, дуже рано ви ополчилися проти Надзвичайних Комісій. Вони створені революцією і тільки з закінченням останньої ліквідуються».

З ціллю зменшення поганого ставлення до влади радянщини, яку населення українського походження стало асимілювати з неприємними їм «черезвичайниками». А тому 21 травня РН УСРР чітко приймає декрет про припинення діяльності повітових комісій. Цим декретом передбачалось, що необхідно ліквідувати всі комісії та делегувати все надзвичайним комісіям. Функції повітових НК перекладались на відділи управління повітових виконавчих комітетів. Одночасно в ВУНК було право зберігати та вкотре засновувати в деяких місцевостях повітові НК на запит уповноважених губвинкомів [24, с. 312].

У кінці травня 1919 р. ВУЦВК утвердив Положення про Всеукраїнську та локальні надзвичайні комісії. У відповідності до цього дане положення ВУНК

офіційно проголошують частиною НКВС. Голова ВУНК і його заступник назначалися Раднаркомом. При голові ВУНК відповідно до положення мала бути колегія із 7 осіб, яку затверджував НКВС. ВУНК і всі надзвичайні комісії мали право на організацію при собі збройних загонів, чисельність яких на місцях встановлювалась місцевими виконками за погодженням з НК. Положенням також регулювалась організація місцевих НК. Вони організовувалися місцевими радами чи їх виконками. Члени місцевих НК обиралися і відкликалися місцевими виконками; голови місцевих НК затверджувалися ВУНК [21].

Виокремимо, що постанови НК місцевого рівня могли бути скасовані та призупинені відповідними органами надзвичайних комісій. Також доцільно наголосити на тому, що виконком місцевого значення мав повноваження призупинити виконання вироків, які винесли НК на місцевому рівні але до затвердження відповідними вищими органами.

Цим положенням також виокремлювалися завдання надзвичайних комісій. А тому серед них були: боротьба з усіма проявами контрреволюції, бандитизмом та шпигунством, як в середині, так і на флоті.

Для вирішення такого роду завдань в НК було право: застосовувати заходи запобіжного характеру у разі контрреволюційних виступів аж до застосування зброї; проводити вилучення, арешти, вести слідство, облави щодо приватних осіб та організацій, запідозрених в контрреволюції шпигунстві й бандитизмі; виносити вирoki в особливо важливих справах, які вимагають невідкладного вирішення та інше.

Отже, готувалась основа для нових розстрілів, які не заставили себе довго чекати. В ніч на 17 червня за постановою Харківського губНК було розстріляно близько 20 осіб. Доцільно виокремити, що найбільшу міру покарання більшовики постійно застосовували не тільки до обвинувачених в контрреволюційних діях, а і у рамках боротьби з злочинністю та хабарництвом [27, с. 433].

Одночасно з тим, доцільно наголосити, що НК карали і своїх співробітників, коли ті виходили за рамки. Зазначимо, що було засуджено до

розстрілу таких співробітників як І. Шмулева і К. Абрамянца за вимагання грошей у рідних людей заарештованих.

Комендант міста Києва Немцов у своєму поясненні від 04.08.1919 року підкреслив, що голова Київської губНК Дехтяренко в нетверезому стані погрожував розстрілом телефоністам. Обеззброїти його було неможливо. Міська комендатура не мала повноважень для арешту голови Київської губНК, навіть попри явні порушення ним громадського порядку та відверті погрози розстріляти. В кінцевому результаті Дехтяренко покинув приміщення Київської міської телефонної мережі за власним бажанням. Такий випадок показав передове становище НК в системі органів радянської влади [32, с. 720].

Зазначимо, що відважну спробу відновити незалежність української держави за час громадянської війни реалізував С. Петлюра. Саме у серпні 1919 року, будучи керівником Директорії та головнокомандуючим організовує похід до Києва своїх військ разом з УГА, яка була створена ЗУНР. Саме тоді стався історичний позитивний момент, оскільки більшовицькі війська залишили українські землі: з півдня наступила білогвардійська армія Денікіна, а в самій державі почались повстання селян [45].

В серпні, а саме 17, М. Лацис відправив голові Київської губНК резолюцію, в якій вимагав всіх заарештованих переправити до Москви. Їх мали використати у якості заручників для збереження впливів на багатих людей. 25 серпня 1919 року ЦК КП(б) У, прийняло рішення щоб евакуювати уряд з Гомеля до Києва. НК в значно меншому складі все ж залишилось у місті.

Більшовицькі репресії ставали все більшими, тому це дуже вплинуло на роботу агентурних мереж повстанців. Через деякі провали в роботі протягом весни агенти стали більш обережними, почали використовувати конспіративні заходи в своїй роботі. Петлюрівський штаб, а також штаби в Варшаві, отримували новини регулярно. В першу чергу важливо було зрозуміти настрій киян, їх соціальний, емоційний і фінансовий стан. Оскільки більшовики продовжували зривати свою злість на мирному населенні. В Києві працював навіть конспіративний штаб, який спеціально збирав та розсилав всю

інформацію в інші штаби. Керівником київського штабу був дехто, на ім'я Альфа. Саме він надсилав усі збірки новин до головного штабу. Кажуть, що останній кур'єр Альфи йшов пішки до Полтави, коли столицю захопив Денікін [21].

Що цікаво, що обвинувачення були настільки дивними, що навіть з першого разу можна було не зрозуміти в чому саме тебе звинувачують. Інформацію про розстріляних киян друкували в міських газетах. Як правило поруч з ім'ям загиблого друкували причину розстрілу. Це міг бути бандитизм, злочин на роботі тощо. Іноді просто був допис «в порядку червоного терору» [21].

Для арешту також не потрібна була якась причина. Тому в Києві частенько влаштовували вилови, ніби охота на зайців. Якийсь квартал або район оточували і зупиняли всіх і кожного. У кого були радянські документи, тих відпускали, інших же одразу забирали у в'язниці, каземати. Іноді кількість затриманих людей на день доходила до кількох сотень [21].

Арешти завжди супроводжувались реквізиціями, більшовики брали все, що хотіли. При затриманні їх не цікавили папери чи документи, вони запитували про срібло та золото, дорогоцінне каміння, золото тощо. Навіть грабували тих, хто чекав своєї долі у в'язниці. Нерідко перед розстрілом просили роздягатися до білизни, щоб зберегти одяг чи взуття [21].

Дуже активно почали використовувати силу ув'язнених для робіт. На жаль, від такої праці не звільняли ні вік, ні хвороби, тому з ранку до вечора доводилось працювати всім. Але багато ув'язнених спеціально записувались на ці роботи, щоб хоч якось змінити тюремні стіни. Важче за все було тим, хто працював на підготовці могил. Вони повертались до своїх камер пригнічені і засмучені, дуже часто навіть обговорювали, чи не для себе вони копали могили [21].

Після того, як було ліквідовано ВУНК усі справи було передано Київській НК, яку очолив М. Лацис. На неї покладался обов'язок інструктувати та контролювати всі НК на теренах української держави. Киян арештовували до останнього перебування на території Києва більшовиків. В кінці серпня 1919

року в газеті «Известия ВУЦИК» було опубліковано список в якому було 127 розстріляних людей за останній час у відповідності до постанови Київської губНК. Саме ці дані були останніми офіційними, які публікувались радянською пресою у 1919 році, проте прикрим є те, що було ще багато жертв. Ще близько 11 людей було розстріляно більшовиками 30 серпня 1919 року, перед своїм відступом. Всі ці люди були поховані у братській могилі на Лук'янівському кладовищі [46, с. 13].

Але не тільки у Києві були такі масові розстріли людей. У Чернігові, за свідченнями місцевих жителів було розстріляно близько півтори тисячі людей, більшу частину з яких становили селяни. У Катеринославі було вбито більше п'яти тисяч осіб, у Кременчуці – дві з половиною тисячі, у Вінниці – близько трьох тисяч. Пізніше білогвардійці відкрили доступ до Анатомічного театру для впізнання людей, які стали жертвами червоного терору. Проте, опізнати цих людей було непросто, оскільки тіла людей були дуже понівечені [22, с. 268].

Зазначимо, що на західному березі Дніпра в кінці 1919 року була відновлена УНР. На початку жовтня, а саме 2, Москва прийняла рішення розпустити другий український радянський уряд, також розпустили УЦК, який ніс відповідальність за різні «націоналістичні нахили». Таке рішення супроводжувалось незаконними опозиціями зі сторони українських комуністів. А тому в грудні 1919 року Ленін добився того, що партія прийняла нову тактику. Вона була схилена до того, щоб усвідомлювати національні прагнення народу України, хоча комуністи мали і подалі бути під пильним контролем Москви. Помітно, що така особлива зміна в тактиці сталася через наслідок інших попередніх провальних методів насильницьких дій [45].

Отже, в 1919 р. одним основних методів встановлення тодішньої радянської влади було, як ми вже зазначали, червоний терор на українських теренах. Цей терор використовувався не просто як засіб покарання за злочини осіб, а як скоординований засіб на знищення противника та винищення українського населення. Також він був спрямований на придушення повстань проти радянської влади.

В загальному більшовики стверджували, що вони мають розстрілювати всіх, хто виступає проти них та їх ідеї. З цією ціллю вони використовували заручників, які були потрібними для того, щоб українське населення виконувало всі накази тодішньої влади. Для того, щоб легалізувати репресії, тодішня більшовицька влада організовувала певні з'їзди комуністичних організацій, які приймали резолюції про необхідність запровадження червоного терору. Наслідком цього стала організація комісій червоного терору по всій території України, підконтрольній більшовикам.

Революційні трибунали були важливим знаряддям для проведення більшовицького терору. Наділені правом виносити вирoki та керуючись тільки революційними методами, в більшій мірі вони засуджували осіб, які є невинними до смертної кари або до ув'язнення в концтаборах. Несприятливі санітарні умови та нелюдське поводження додавало кількість жертв. Не хетували можливістю тероризувати українських людей і тодішня радянська міліція. Однак, основна роль у здійсненні червоного терору в нашій державі відводилась надзвичайним комісіям.

Для того, щоб координувати їх дії було утворено Всеукраїнську надзвичайну комісію, яка під керівництвом М. Лациса допомагала збільшенню масштабів радянських репресій. НК викривали антирадянські змови, придушували будь-який опір населення, боролось з бандитизмом, спекуляцією та посадовими злочинами. Однак, велика кількість розстріляних та арештованих НК не мали ні одного відношення до обвинувачень, які їм висували. Для такого роду обвинувачень було досить було досить підозри чи пліток. У випадку, якщо не діяв тиск психологічного характеру, то тоді застосовували фізичну силу.

Наголосимо, що чекісти використовували посади для того, щоб збагатитись. Особливо в даному компоненті відзначались НК на місцях. Їх свавілля викликало досить велике обурення серед людей, тому проти них виступали самі загони червоної армії. Для того, щоб заспокоїти людей РНК УСРР була вимушена прийняти декрет про ліквідацію повітових НК [22, с. 268].

З цією ж метою відбувалися чистки в рядах надзвичайних комісій. Однак, якщо зрадництво чи хабарництво суворо каралося тодішньою владою, то розстріли без підстави не вважались тяжкими і за них чекісти отримували незначне покарання, або і взагалі ніякого. Найбільш значного розголосу терор набув в ході відступу більшовиків на українських теренах. В процесі відступу більшовиків, вони робили спроби якомога більше розстріляти заарештованих людей.

2.3. Специфіка червоного терору у різних регіонах України у 1920 – 1921 рр.

Незважаючи на те, що бойові дії припинилися на зовнішніх фронтах в 1921 р., більшовики були жорстокими та не думали припиняти терор проти населення України. Як було зазначено в звіті ВУНК 1921 р., непроста та різностороння робота чекістів була націлена в сторону боротьби з партіями, які пропагували антирадянську політику чи погляди. Така діяльність мала лише одне єдине завдання: закріплення диктатури та забезпечення завоювання класу робітників та селян.

Для остаточного затвердження своєї влади на українських теренах більшовиками було потрібно остаточно придушити національний рух опору. Як було зазначено у звіті ВУНК, найголовнішим ворогом Радянської України був саме Петлюра, а тому більшовики докладали всіх зусиль та бажань для боротьби з підпіллям. Через відсутність потрібного досвіду для підпілля українського народу, центр українського антибільшовицького руху – Всеукраїнський центральний повстанський комітет (ВЦПК), було викрито та знищено НК у червні 1921 року [7].

Зазначимо, що на початку 1920 р., на українській території почало відбуватись багато судових процесів над членами РСДРП, яких робили винними у співробітництві з денікінцями. Зазвичай до такого суду потрапляли активісти профспілок, які користувались авторитетом серед робітничого класу, стараючись відстоювати свої інтереси. Така доля сталася з представниками

керівництва профспілкових організацій Волині, Києва, Донбасу, Полтави та Катеринослава [18].

Як наслідок таких переслідувань та погроз, припинила своє існування газета «Наш голос». У серпні було заарештовано делегатів Конференції РСДРП, частину з яких через недостатність доказів довелось зняти обвинувачення, а решту переправили з України у Грузію або в гіршому випадку ізолювали в концтабори. В кінцевому результаті осередки меншовиків в українських містах зазнали серйозних втрат, але повністю розгромити їх не вдалося [18].

Організації РСДРП, у яких на початок 1921 р. становив 1288 членів, збереглися в частині промислових та губернських центрів, перш за все у Катеринославі. У звіті катеринославської «надзвичайки» за 1920-1921 рр. йшлося про те, що найзначнішою та антикомуністичною організацією в Катеринославі потрібно вважати місцеву організацію меншовиків, в якій було приблизно 125 членів [18].

В один момент меншовики мали свою більшість у правліннях названих нами спілок. А далі меншовики поводити себе в більшій мірі нахабно, виступали на всіх можливих зборах. Суворій критиці з боку меншовиків піддавався українська добровольча політика та диктатура. Окрім того всього, вони вимагали свободи друку, слова та іншого [18].

У відповідності до постанови колегії Катеринославської губНК від 25 серпня 1921 р. було розстріляно 52 людини, звинувачених у причетності до ВЦПК. Також наголосимо, що приблизно 39 осіб було звинувачено у діяльності цієї організації, та 28 серпня їх було розстріляно у відповідності до постанови Київської губНК. Одночасно цією губНК було спочатку відкрито, а потім ліквідовано Українську військову організацію в Київській школі червоних старшин, організацію Січових стрільців, ряд повітових повстанських комітетів в повітах Київської губернії та ряд повстанських осередків в частинах Червоної армії. В серпні було викрито —петлюрівську змову в районі Мотовилівки.

Також зазначимо, що Полтавською губНК було ліквідовано Лубенський комітет та підпільна організація в Пирятинському повіті. Одночасно відзначимо,

що цією губНК було відкрито петлюрівську змову в Переяславському повіті. Близько 20-ти осіб, які були в цьому звинувачені – розстріляли. Одеською губНК було ліквідовано Вознесенську підпільну організацію на чолі з полковником Виноградовим. Подільською губНК були викриті й ліквідовані організації в Ольгополі, Проскурові, Могильові, Жмеринці, Ямполі, Кам'янці та інших містах [24, с. 312].

Передові українські організації були одночасно відкриті Волинською, Катеринославською та Запорізькою губНК. Кількість заарештованих по всіх петлюрівських організаціях становила більше як шість тисяч. Зазначимо, що значна кількість таких організацій створювались безпосередньо самими чекістами, які імітували з себе агентів українського підпілля, організовували народ в антибільшовицькі групи, підштовхували та провокували їх проти антирадянських дій, а потім успішно викривали контрреволюційні організації та змови. В першу чергу це робилось з ціллю успішного просування по кар'єрі.

Зазначимо, що значна кількість українців була арештована за звинуваченням у співпраці з Директорією УНР чи Добровольчою армією в момент перебування їх при владі в Україні. Всі хто займав хоч якусь посаду в УНР або показував підтримку щодо білогвардійців міг бути розстріляним, або в кращому випадку заарештованим.

Такого роду політика репресивного характеру радянських органів привела до того, що було заарештовано чимало невинних людей. На підставі цього 26 січня 1921 року головою ВНК Ф. Дзержинським було безпосередньо видане вмотивоване розпорядження про недопущення арештів кваліфікованих спеціалістів, які працюють у важливих тодішніх галузях промисловості країни за обвинуваченням у контрреволюційних діях, які були вчинені під час панування білої армії в Україні [24, с. 312].

На підставі укладення Ризького мирного договору більшовики хотіли швидко закінчити процес проти ПОВ. Для того, щоб розглядати справи Київської організації ПОВ у відповідності до розпорядження ВНК була організована революційна трійка, яка досить швидко виносила свої вироки. 16 людей, які були

обвинувачені у приналежності до Київської організації ПОВ – було жорстоко вбито за вироком цієї революційної трійки.

Також було багато людей, яких арештовували. Багато з цих арештованих людей не були зовсім причетні до шпигунської діяльності, але вважалось, що вони могли становити потенційно загрозу для радянської влади, а тому вважали, що їх потрібно ізолювати. В цей момент продовжувались репресії проти опонентів більшовиків в політичній сфері. В березні ВУНК були проведені масові арешти меншовиків на всій території державі. У Києві, Катеринославі, Полтаві, Волині, Одесі та Донецьку було фактично повністю заарештовані організації меншовиків. Приводом для такого арешту стала критика зі сторони меншовиків, придушення більшовиками Кронштадтського повстання [7].

У звіті ВУНК зазначалось, що меншовики заявили, що кронштадтські події зовсім не спрямовані проти радянської влади і що це просто результат стихійного невдоволення мас політикою більшовиків. Більше того, у власних прокламаціях меншовики вимагали суду над представниками радянської влади, які були винні у придушенні Кронштадтського повстання [1, с. 58].

У 1921 році масштаби більшовицького терору не зменшувались, а навпаки набирали обертів. До прикладу, в цьому році у відповідності до звіту Подільської губНК було розстріляно 12203 людини, натомість роком назад було розстріляно 59 людей. Ця статистика показує, що оберти червоного терору у 1921 році на території держави все більше розвивались [42].

Співробітники НК, які займались безпосередньою перевіркою складу особового повинні були звітувати про таке. В загальному більшовики робили кроки до боротьби зі зловживаннями чекістів своїми повноваженнями. Якщо кілька років назад чекістів засуджували виключно за хабарництво, вже з 1921 року в обвинувальних вироках більше почали появлятися покарання за насильство над арештованими людьми. Проте тероризували українське населення не тільки чекісти, а і тодішня радянська міліція [42].

Зусилля радянських репресивних органів у 1921 році були скоординовані на придушення повстанців. Для того, щоб придушити повстанський рух була

спеціально створена Постійна нарада, яка спеціалізувалась саме по боротьбі з бандитизмом при Раднаркомі УСРР, котра акумуляувала роботу всіх військових, політичних та цивільних організацій по боротьбі з бандитизмом. Головою постійної наради став голова РНК УСРР Х. Раковський. Для боротьби з повстанським рухом на місцях були створені губернські та повітові військові наради. Також при ВУНК було створено відділ по боротьбі з бандитизмом, на який було покладено керівництво органами НК для боротьби з повстанським рухом у всеукраїнському масштабі [7].

Основним методом боротьби більшовиків з повстаннями українського народу був і залишався червоний терор. Більшовики далі карали людей розстрілами з ціллю залякування населення. І самі більшовики заперечували це. Крім безжального терору, придушував повстанський рух перехід радянського керівництва до нових економічних курсів, а також амністії. За результатами амністії здалось більше як десять тисяч селян. Правда, частина з них незабаром після повернутись до антирадянської боротьби. Доцільно наголосити, що саме амністія ще не означала захисту від свавілля червоноармійців та радянської міліції, які арештовували та розстрілювали амністованих повстанців, незалежно від наявності в тих необхідних документів. Про такі випадки неодноразово свідчили самі більшовики [44].

Отже, напрямом репресій та терору проти українського народу у 1920-1921 роках, більшовицька влада досягла висот в частині боротьби з українським повстанським рухом та небільшовицькими організаціями, а також вони закріпили свої позиції на українських землях. На підставі цього було прийнято рішення поступово відійти від політики тероризму проти населення України. Одним з передових кроків в цьому аспекті стала постанова ВЦВК від 06.11.1922 р. про ліквідацію ВНК та всіх її органів і зміну їх у ДПУ. Замість них з'явилося УСРР у березні 1922 р [7].

Однак, ліквідація ВУНК та прилеглих до неї органів, на жаль, не означала те, що більшовики відмовились остаточно від репресивних заходів проти українського народу. Репресивна система радянщини продовжувала діяти і

подали, створювала основу для проведення більш глобального та повномасштабного терору в 30-х роках.

Окрім всіх терористичних дій, які відбувались в 1917-1921 рр. проти простого українського народу, то головною ціллю цього опору, було зламати бажання до опору в супротивників.

23.01.1921 р. уряд УСРР розглянув питання про боротьбу з бандитами і загалом цим явищем. А тому було затверджено головні завдання тодішньої влади щодо проведення активної відсічі повстанському руху на теренах України, залученню до цієї справи всіх радянських і політичних органів на місцях. На політ нараді в присутності військовокомандувача силами доручалося розробити план чітких потрібних заходів в загальному всеукраїнському масштабі [15].

Проект такого роду заходів вже 29.01.1921 р. було подано для затвердження в РНК. В цей же день вона прийняла постанову «Про заходи по боротьбі з бандитизмом», в якій чітко виокремлювалось, що така боротьба прирівнюється до справи такого ж державного значення, яким є наступ на господарську розруху.

В селі боротьба з бандитизмом мала реалізовуватись загонами комнезамів, які мали озброєння, які були підпорядковані діючій міліції. Тодішній командуючий збройними силами України мав певні завдання, які полягали в комплексній та уважній перевірці червоноармійців та керівників складу всієї армії для вилучення з них тих, хто або випадково попав туди, або не гідний там бути. Округу напрямів сполучення також долучались разом з командуючим республіки запровадити певні правила щодо охорони тих вантажів, які були на залізницях.

Для донесення до людей інформації про боротьбу з бандитизмом було доручено Наркомпроду, Головополітосвіті та Всеукрвидаву виготовити брошури, плакати та листівки, які б містили цю інформацію в доступній для людей формі. Нагляд за виконанням цього завдання покладался на Постійну нараду по боротьбі з бандитизмом при командуючому збройними силами України, на губернські наради по боротьбі з бандитизмом.

Приблизно у середині лютого 1921 року Раднаркомом було прийнято рішення розпустити Нараду, яка боролась з бандитизмом при командуючому збройними силами України і створити Постійну нараду по боротьбі з бандитизмом безпосередньо при Раді Народних Комісарів УСРР. Головою цієї наради став Г. Раковський. До складу цієї наради входило багато представників від ВУНК, ЦК КП (б), ДПУ, Президії ВУЦВК, НКВС та багато інших [15].

Ще у 1920 роках Х. Раковський зазначав, що за період революції, через те, що селянами та простими робітниками не утворено міцної Радянської влади, майже в усіх повітах та селах на території України виникли загони партизанів. Варто сказати, що значна частина селян була обдурена, оскільки коли вони йшли туди та думали, що вони захищають простих селян. Раковський твердив, що лише Червона Армія може захищати селян, а партизани можуть грабувати та продовжувати війну безкінечно. Він розглядав боротьбу з бандитизмом, який панував тоді, як завдання державного значення, успіху якого сприятиме об'єднання зусиль радянського, партійного та військового апарату [30, с. 294].

У листопаді 1921 р. Київську, Волинську, Одеську та Подільську губернії оголошено такими, де щабель бандитизму перевищував усі межі. 10 листопада 1921 р. ВУЦВК прийняла рішення уряду з даного питання та примусила військове командування прочистити територію Правобережжя від бандитизму, який находив зі сторони польських земель. Комісіям було доручено вибрати певні заходи, які стосувались припинення діяльності підпільних груп контрреволюційного спрямування. На Раді Народних Комісарів УСРР покладался контроль за впровадженням в життя цієї постанови [24, с. 312].

Проаналізувавши роботу постійних нарад щодо боротьби з бандитизмом усіх рівнів, потрібно наголосити, що одночасно вирішенням такого роду проблем вони віддавали свою увагу поширенню набутого досвіду, відзначенню та нагородженню тих, хто успішно боровся за ліквідацію різноманітних банд на Україні.

Звісно, що головну роль під час боротьби проти бандитизму і зіграла Червона Армія. Нарада стабільно отримувала певні відомості від командуючого

ЗСУ М. Фрунзе про перехід всієї боротьби з характеристикою боєздатності всіх військових частин. В 1921-1922 рр. становище військ залишало бажати кращого. А все тому, що не було достатньо споряджень та продовольчих товарів. Це свого роду призвело до порушення дисципліни серед військових, що виражалося в невиконанні бойових завдань.

В загальному червоноармійці все самі собі постачали, а тому це викликало незадоволені настрої звичайних селян. Беручи все це до уваги, військове командування та уряд ставили перед собою наступні завдання: покращувати політичну роботу, відправляти у військові частини комуністів, прикріплювати військові частини до відокремлених виконкомів, які мали бути їх керівниками, запроваджувати систему нагород та заохочень для тих хто особливо відзначився під час боротьби з бандитизмом та виконував всі завдання на належному рівні.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ЛОГІЧНОЇ ТА АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «ПЕРША СПРОБА РАДЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ. ЧЕРВОНИЙ ТЕРОР»

Основним підходом в сучасній системі освіти є компетентністний підхід. О. Пометун зазначає, що компетентність – це надійний зв'язок між двома видами діяльності учнів (поточною навчальною та майбутньою практичною діяльністю), а також, що компетентність є складною інтегрованою характеристикою особистості, яка включає набір знань, умінь, навичок, ставлень, необхідних для ефективного функціонування та досягнення певних стандартів у професійній галузі або у виді діяльності [35, с.168].

В умовах сучасної трансформації освіти в усіх школах України запроваджується Нова українська школа (НУШ), основною ідеєю якої є компетентісне навчання. Це означає, що учні не лише здобувають знання, а й вчаться застосовувати їх на практиці та розвивають свої навички; для НУШ розроблено нові освітні стандарти, в яких «компетентність» визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей та інших особистих якостей, яка визначає здатність особи успішно соціалізуватися, здійснювати професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [6, с. 64].

У Законі «Про освіту» визначено низку основних компетентностей, які складають предметні компетентності. Серед цих компетентностей можна виділити: володіння державною мовою, комунікативні навички рідною та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності у природничих науках, техніці та технологіях; інноваційна компетентність, уміння вчитися впродовж життя, громадянська та соціальна компетентності, загальнокультурна компетентність, підприємливість і фінансова грамотність [4].

Методологічною основою організації компетентісно орієнтованого навчання історії є засадничі ідеї діяльнісного, компетентісного, особистісно зорієнтованого підходів.

Діяльнісний підхід спрямований на здобуття предметних знань у діяльності, вироблення умінь застосовувати їх у практичних ситуаціях; компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей – комплексних якостей особистості, що проявляються в готовності і здатності діяти для розв’язання поставлених завдань. Особистісно зорієнтований підхід забезпечує оптимальні умови для різнобічного розвитку кожного учня, ствердження його самобутності, віднайдення цінностей, усвідомлення смислів навчальної діяльності, свого життя загалом.

О. Пометун та Г. Фрейман перераховують такі предметні компетентності з історії: хронологічну, просторову, інформаційну, мовленнєву, логічну, аксіологічну [37].

У процесі навчання історії особливо важливим завданням є формування аксіологічної і логічної компетентностей, оскільки історія впливає на формування системи мислення та дозволяє людині вільно орієнтуватися в історичному просторі, забезпечує знанням історичного досвіду, що допомагає правильно оцінювати сучасні політичні та соціальні процеси.

Аксіологічна компетентність, наголошує відомий методист К.Баханов, передбачає уміння учнів оцінювати історичні події, явища, процеси; порівнювати й оцінювати історичні факти та діяльність історичних осіб з позицій загальнолюдських та національних цінностей; оцінювати різні версії та думки про історичні події і висловлювати власні думки щодо дискусійних питань історії [23, с.5].

Суть аксіологічної компетентності полягає у тому, що учні вчаться оцінювати, явища, події та процеси, які відбулись у давній та сучасній історії; оцінювати та зрівнювати основні поведінкові моменти політичних діячів, передових очільників, а також висловлювати свої думки щодо питань, які носять дискусійний характер, або які можуть розглядатись з кількох сторін. В процесі формування цієї компетентності ключовим для дітей є усвідомлення цінностей. А тому формування цієї компетентності не викликає сумнівів щодо необхідності [38, с. 208].

Дотичною до аксіологічної компетентності є логічна, сутність якої полягає у умінні учнів застосовувати та визначати всі теоретичні аспекти, концепції та положення для того, щоб на високому рівні аналізувати та пояснювати всі історичні події, розуміти сутність діяльності історичних постатей; вміти правильно ставити запитання та знаходити конструктивні відповіді; а також розуміти всю сутність того чи іншого історичного явища, яке сталося або події [38, с. 208].

Встановивши поняття цих двох компетентностей, виокремимо завдання:

- завдання аксіологічної компетентності: усвідомлення цінності певних подій чи об'єктів; виховання навиків приймати рішення та обирати ті чи інші дії; здатність вибрати поведінку на основі цінностей сформованих;
- завдання логічної компетентності: опанування дедукції та вміння виокремлювати твердження або збирати їх за певними логічними критеріями [39, с. 146].

У шкільній програмі тему про червоний терор у 1918-1921 рр. вивчають у 10 класі. В кожній школі навчаються за підручниками різних авторів, проте найбільш влучно, на наш погляд, навчальний матеріал щодо цієї теми викладено підручнику з історії України для 10 класу Н. Сорочинської [32]. Авторка викладає цю тему у розділі 3, який носить назву «Розгортання української революції. Боротьба за відновлення державності».

В 10 класі дуже важко привертати увагу дітей до навчання, оскільки в них появляються свої інтереси та уподобання. Індивідуалізація навчання – це організація навчального процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання обумовлюється індивідуальними особливостями учнів.

В сучасній системі освіти акцент робиться на інтерактивному навчанні - це педагогічний підхід, який активно залучає учнів до навчання, сприяючи їхній активності, співпраці та взаємодії. Основна ідея інтерактивного навчання полягає в тому, щоб створити учнівсько-центристську атмосферу, де навчання стає більш динамічним. Таке навчання передбачає дискусії, групові завдання, підготовку проєктів. Воно надає можливість для обміну думками та відгуками між

вчителем і учнями, а також між самими учнями, а отже, забезпечує зворотній зв'язку. Учень відчуває себе, за таких умов, особистістю. Використання інтелектуальних ігор, дискусій, диспутів, засідань «круглого столу», тематичних діалогів, прес-конференцій, ділових ігор та інших інтерактивних методів емоційно збагатять уроки. Саме тому аксіологічну та логічну компетентності потрібно формувати за допомогою сучасних технологій, таких як: інтерактивне навчання, конкурси, мультимедійні презентації, перегляд історичних відео, рольові ігри, мозкові штурми, уроки КВК та інше. Важливо візуалізовувати навчальний матеріал, адже діти тоді краще його сприймають [39, с. 146].

В рамках інтерактивного підходу при вивченні досліджуваної нами теми можна запропонувати, для прикладу,

З поміж усіх технологій для формування логічної й аксіологічної компетентностей педагоги в основному вибирають інтерактивне навчання, оскільки під час нього можна застосовувати різні види робіт та робити сприятливою атмосферу у класі [41, с. 129].

Приведемо приклади завдань, які можна виконувати при вивченні теми «Червоний терор на українських землях в 1918-1921 рр.».

В рамках інтерактивного підходу при вивченні досліджуваної нами теми можна запропонувати, для прикладу, гру «Дай власну оцінку». Для цього клас ділимо на групи. Кожній групі пропонується певна історична подія, яка відбулась під час червоного терору. Кожна група учнів має проаналізувати подію та оцінити дії історичних осіб та подій, які відбувались в той чи інший момент. В кінці доцільно підбити підсумок по кожній історичній події та влаштувати невелику дискусію, яка може допомогти більш детально зрозуміти та оцінити наслідки події.

Доцільним при вивченні теми про червоний терор вважаємо проведення бліц-опитування «Поясніть, як розумієте..». Доцільно запропонувати дітям пояснити, як вони розуміють поняття «червоний терор», «більшовики», «радянська влада», «комуністи», «пропаганда» та інше. Суть методу полягає у тому, що педагог називає поняття, а учні мають пояснити коротко його сутність.

Відповідає той, хто швидше підняв руку. Це дає можливість зрозуміти чи діти мають загальне уявлення про головні та ключові аспекти червоного терору.

В рамках вивчення подій червоного терору на українських теренах доцільно провести квест. Діти мають розбитись по парах та висловити та обґрунтувати власну думку щодо таких тверджень: «Всі моменти та повідомлення, які стосувались червоного терору публікувались в загальних газетах....» та «Масові грабежі були звичним явищем під час червоного терору». Даючи правильні відповіді на питання квесту, група учнів отримуватиме вказівки щодо подальшого маршруту квесту. Переможе група учнів, яка на найшвидше виконає всі завдання і дійде до кінцевої станції квесту.

Для формуванню логічної компетентності доцільно використовувати складання логічних схем про причинно-наслідкові зв'язки, заповнення тематичних таблиць. Під час виконання даного завдання, учні повинні підходити до дошки та вписувати по одному факту. Таке завдання дає можливість сформувати комплексні уявлення про історичні події в усіх дітей класу. Також завданням дітей було пояснити чому саме більшовики вживали ті чи інші заходи. Результати виконання таких завдань дають можливість зрозуміти, що діти відповідально підійшли до виконання цього завдання, оскільки вписують в таблицю влучні факти, а також досить логічно та вмотивовано все пояснювали, опираючись на пройдений матеріал під час уроку [40, с. 328].

Учні на уроках здійснюють виконання завдань, які формуються такими запитаннями, як «висловіть свою власну оцінку», «запропонуйте коментар до події, факту чи явища», «визначте, що для вас є найціннішим і найважливішим тут», «представте ваш варіант розвитку подій» та інші подібні завдання.

Активізації пізнавальної діяльності учнів сприяє перегляд документальних короткометражних фільмів. А тому доцільно підібрати такий фільм на 10-12 хвилин, де будуть описані всі головні аспекти червоного терору. Після перегляду фільму, використовуючи метод «Мікрофон», учні діляться думками щодо побаченого та почутого, аналізують події, пояснюють свої враження. Даний метод дозволяє кожному учневі висловити свої погляди та думки, надаючи

можливість кожному «зайняти мікрофон» і поділитися своєю точкою зору. Після завершення “мікрофонного” обговорення, слід підсумувати головні точки зору, висловлені в ході обговорення, та надати учням можливість узагальнити свої думки, поділитися враженнями від обговорення та визначити, як це вплинуло на їхнє розуміння теми.

Для дітей є дуже важливою візуалізація навчального матеріалу. Тому, доцільно працювати з ілюстративним матеріалом. Перегляд документальних фотографій, мультимедійних презентацій допомагають створити відповідну емоційну атмосферу на уроках та підсилити виховний вплив навчального матеріалу.

Формуванню аксіологічної компетентності сприяє робота з історичними документами. Для прикладу, учням можна запропонувати ознайомитися, зі змістом статей, які опубліковані у газетних виданнях досліджуваного періоду «Думи робітника» та «Комуніст». На основі опрацювання матеріалів періодичної преси учні повинні пояснити сутність ідеології, які пропагували більшовики та для чого вони несли її в маси.

Для того, щоб уроки історії під час вивчення теми про червоний терор були вдалим та давали позитивний результат щодо формування логічної та аксіологічної компетентностей, потрібно керуватись наступними методами:

- попередня активізація – збудження інтересу цікавим фактом;
- оголошення запитань, на які потрібно відповісти після вивчення матеріалу;
- «мозковий штурм» - складання списку того, що учням відомо з теми;
- керована діяльність – розподіл тексту на частини із запитаннями;
- думайте – працюйте в групах – обмінюйтесь думками – кероване вивчення-читання або слухання за інструкцією;
- робота з історичними текстами;
- «займи позицію» - «зміни позицію» та ін. [40, с. 328].

Використовуючи ці методи ми прослідковували те, як діти з цікавістю пізнають факти про історичні події періоду червоного терору на українських

теренах, висловлювали свої думки, логічно мислили та відтворювали на словах побачені події на фото та відео.

Формуванню аксіологічної компетентності сприяє використання методу «мозкового штурму». Клас ділиться на групи, кожній з яких пропонується висловити якнайбільше ідей щодо змісту політики червоного терору на українських землях. Після того, як групи поділяться своїми ідеями, проведіть обговорення. Дозвольте учням висловити свої думки, виразити сумніви та поставити питання. Після обговорення допоможіть класу систематизувати ідеї та створити загальну картину перебігу червоного терору на українських землях.

Після обміну аргументами учні повинні обрати позицію і визначитися з відповідями на такі питання: «В чому суть червоного терору?», «З якою метою більшовики проводили репресивно-каральну політику в період зміцнення своєї влади в Україні?». В ході дискусії учні повинні навчитися аргументувати свої думки та навчитися слухати думки інших.

Для формування логічної та аксіологічної компетентностей влучним тут буде ще і проєктне навчання. Воно є актуальним, оскільки діти на даний момент досконало володіють цифровими технологіями, а тому можуть підготувати проєкт або презентацію на цю тему, підготувати артплакат, тощо. За результатами цього можна провести конкурс на найкращу роботу.

Як ми вже раніше зазначали, діти люблять наочний матеріал та за його допомогою краще сприймають інформацію. А тому одним з найдієвіших наочних матеріалів вважаємо карти. Під час вивчення теми про червоний терор доцільно дітям бачити звідки наступала червона армія, з яких сторін оточували червоноармійці міста та інше. Також на картах може бути позначено в яких областях було найбільше жертв червоного терору. В даному випадку карта слугує засобом для більш комплексного сприйняття явищ та подій в історії червоного терору на українських землях.

На сьогоднішній день в нашій державі потрібно оновлювати зміст навчання, опираючись на розвиток ключових компетентностей, оскільки тільки компетентна особистість може приймати самостійні рішення та нести

відповідальність за свої вчинки. А тому формування логічної та аксіологічної компетентностей є дуже важливим, оскільки передбачають формування оцінки історичним подій та прослідковування логічності проведення історичних дій в певний історичний період. Навчальна програма з історії передбачає, що після вивчення теми «Червоний терор на українських землях в 1918-1921 рр.» старшокласники мають розуміти: хто такі більшовики; чому при завоюванні України вони не могли обійтись без червоного терору; що передувало червоному терору; ключові події, які відбулись під час червоного терору на українських землях [41, с. 131].

Варто сказати, що червоний терор насичений багатьма негативними подіями: спалення сіл, вбивства вищого класу, придушення повстань селян, активна пропаганда більшовицької політики, видача нових указів і положень ЦР та більшовиками на чолі з Леніним та багато іншого. А тому доцільно таку кількість історичних подій подавати правильно та послідовно.

Для того, щоб в повній мірі зрозуміти як правильно формувати аксіологічну та логічну компетентності ми провели експеримент у формі виховного заходу серед учнів Кривецької гімназії Івано-Франківського району. Експеримент носив комплексний характер: спочатку ми провели опитування серед дев'ятикласників, для того щоб визначити їх загальний рівень обізнаності в історичних подіях Першої світової війни та щоб зрозуміти чи будуть їм цікаві уроки з історії в 10 класі.

Уроки історії мають бути цікавими, а тому ми вважаємо, що потрібно використовувати:

- прийомів і методів позитивної атмосфери й мотивації навчальної діяльності (активне слухання, мікрофон, мозковий штурм, ситуативне моделювання);
- формування емоційно-ціннісних орієнтацій, тобто усвідомлення, сприйняття, осмислення й застосування знань – цілеспрямоване відтворення етапів засвоєння матеріалу (робота в парах, малих групах, розігрування ситуацій за ролям).

- організація рефлексивної пізнавальної діяльності, тобто систематизація засвоєного матеріалу, застосування здобутих знань в умовах нової пізнавальної ситуації (акваріум, дискусія, круглий стіл).

Розвиваючи логічну та аксіологічну компетентності ми повинні були вибудувати певну методику роботи з дітьми під час виховного заходу. В загальному, формування цих двох компетентностей в незалежності від способів організації навчально-пізнавальної діяльності, позиції самого вчителя, засобів навчання. Але при цьому не слід забувати, що вчитель має виконувати функції «транслятора» інформації, управлінця, організатора, консультанта.

На сьогоднішній день компетентнісний підхід до навчання історії суттєвих змін як і в частині планування уроків, та і в самі організації навчальної та пізнавальної діяльності школярів. Все перелічене нами безсумнівно потребує передових підходів на шляху до формування предметних компетентностей. Результатом позитивного навчання є знання учнів, які вони здобули під час уроку та те, що вони можуть використати в подальшому дорослому житті.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи проведені дослідження особливостей червоного терору в Україні у 1918-1921 роках, можна констатувати, що більшовицька політика насильства була інструментом утвердження та утримання влади, зумовленим прагненням до ресурсного забезпечення радянської Росії та придушення національного опору українського народу.

Ідеологічним підґрунтям терору слугувала концепція класової боротьби, а практичним втіленням – діяльність репресивно-каральних органів, зокрема надзвичайних комісій.

Червоний терор в Україні супроводжувався численними жертвами серед мирного населення, спричинивши глибоку травму в національній пам'яті. Попри тимчасові відступи більшовиків, політика терору відновлювалася з новою силою, стаючи ключовим елементом радянської політики в Україні у 1919-1921 роках, спрямованим на ліквідацію опозиції та насильницьке впровадження комуністичних ідеалів. Боротьба з українським повстанським рухом та небільшовицькими організаціями в цей період також супроводжувалася жорстокими репресіями.

Зміцнення влади більшовиків призвело до формальної ліквідації ВУЧК у 1922 р., проте це не означало відмови від політичних репресій, які стали підґрунтям для масштабнішого терору 1930-х років.

З огляду на методичну складову дослідження, вивчення теми «Червоний терор на українських землях у 1918-1921 рр.» є надзвичайно важливим у шкільному курсі історії України з огляду на сучасні події та необхідність формування національної ідентичності, історичної свідомості та пам'яті нації.

У процесі вивчення цієї складної теми особливого значення набуває формування логічної та аксіологічної компетентностей учнів.

Розвиток логічної компетентності передбачає: застосування теоретичних понять (терор, репресії, більшовизм, окупація) для аналізу історичних подій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків між більшовицькою ідеологією,

політикою та наслідками червоного терору; порівняння особливостей червоного терору в різні періоди та регіони України; узагальнення інформації з різних джерел для формування цілісного уявлення про досліджуване явище; систематизацію знань про методи та інструменти здійснення червоного терору.

Для ефективного формування логічної компетентності вчителю рекомендується використовувати проблемно-пошукові методи, аналіз історичних документів, статистичних даних та свідчень очевидців, що спонукає учнів до самостійного аналізу та висновків.

Розвиток аксіологічної компетентності спрямований на: оцінку подій червоного терору з позицій загальнолюдських цінностей, прав людини та національних інтересів. формування емпатії та співчуття до жертв політичних репресій; свідомлення трагічних наслідків тоталітарних режимів; виховання поваги до демократичних цінностей та неприйняття будь-яких форм насильства; розуміння впливу минулих подій на сучасну національну ідентичність.

Для формування аксіологічної компетентності доцільно використовувати дискусії, дебати, аналіз художніх творів та кінофільмів, що відображають події червоного терору, а також залучення краєзнавчого матеріалу та свідчень родин, які постраждали від репресій.

Таким чином, вивчення теми «Червоний терор на українських землях у 1918-1921 рр.» не лише розширює знання учнів про трагічні сторінки історії України, але й створює можливості для формування їхньої логічної та аксіологічної компетентностей, що є важливим для становлення свідомої та відповідальної особистості. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних методичних матеріалів та інтерактивних завдань для ефективного вивчення цієї складної теми в закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані документи

1. Відомості про злочини та беззаконня більшовиків у Харківській губернії, надіслані особливій комісії з розслідування злочинів більшовиків при головнокомандувачі збройними силами на Півдні Росії А.І. Денікіні за № 24. 17 серпня 1919 року. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга 1. Ч. 1. Харків: Оригінал, 2005. С. 57-58. URL: <https://www.reabit.org.ua/files/store/114.pdf> (Дата звернення: 12.02.2024 р.).

2. Історія України : Хрестоматія. Упорядник В.М. Литвин. Київ: Наукова думка, 2013. 1056 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1312-4/978-966-00-1312-4.pdf> (Дата звернення: 24.03.2024 р.).

3. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга 1. Ч. 1. Київ, Харків: Оригінал, 2005. 800 с. URL: <https://www.reabit.org.ua/files/store/114.pdf> (Дата звернення: 12.02.2024 р.).

II. Нормативні документи

4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення: 13.05.2023 р.).

5. Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (Дата звернення: 04.04.2024 р.).

6. Нова українська школа: основи стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.

III. Мемуари і спогади

7. Документи трагічної історії України (1917-1927 роки). / ред.: П. П. Бачинський. Київ, 1999. 640 с.

8. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. Київ: Темпора, 2003. 608 с.

9. Омелянович-Павленко М. В. Спогади командарма (1917-1920). Київ: Темпора, 2007. 608 с.

IV. Монографії, наукові статті

10. Баберовські Й. Червоний терор. Історія сталінізму. Київ: К.І.С., 2007. 248 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Baberowski_Jorg/Chervonyi_teror_Istoriia_stalinizmu.pdf? (Дата звернення: 25.04.2024 р.).
11. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз; у 2 кн. Кн. 1. Київ: Либідь – Військо України, 1994. 432 с.
12. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР 1917-1941 роках. Т. 2. Київ: «Пенмен», 2017. С. 768.
13. Відомості про газету «Комуніст». URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82_\(%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82_(%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D1%82%D0%B0)) (дата звернення 01.05.2024 р.).
14. Задоров А. Про більшовицький терор у Києві на початку 1918 року. *Міфи та реалії*. 2017. № 20. С. 98-105.
15. Задоров А. 1918 рік – декрет «про червоний терор». URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/veresen/5/1918-dekret-pro-chervonyy-teror> (дата звернення 01.05.2024 р.).
16. Іваненко В. В. Червоний терор проти меншовицької опозиції на Катеринославщині початку 1920-х років. *Грані. Науково-теоретичний альманах*. 2019. Т. 22. № 8. С.22-28.
17. Кульчицький С. Червоний виклик: Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Київ: Темпора, 2013. 628 с.
18. Український інститут національної пам'яті. 1918 рік – декрет «про червоний терор». URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/veresen/5/1918-dekret-pro-chervonyy-teror> (дата звернення 01.05.2024 р.).
19. Серединський О. Червоний терор на Миколаївщині в 1919 році. *Історичний архів*. 2020 № 21. С. 102-108.

20. Червоний терор: воєнна історія. URL: <https://kyivyes.com.ua/uk/eternal/chervonyj-teror-v-kyyevi> (дата звернення: 15.12.2023 р.).

21. Чех М. Червоний терор: воєнна історія. URL: <https://kyivyes.com.ua/uk/eternal/chervonyj-teror-v-kyyevi> (дата звернення: 02.05.2024 р.).

22. Чех М. Революційні перетворення в Україні: 1917-1921. Львів: Видавництво Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, 2020. 268 с.

23. Шишко О. Розстрільні списки одеської надзвичайної комісії (квітень — червень 1919 року). *Вісник Одеського національного університету*. 2019. № 2. С. 35-41.

24. Ярошенко С. Українська Революція 1917–1921. Київ: Видавництво «Смолоскип», 2021. 312 с.

V. Підручники, посібники, навчально-методичні видання

25. Баханов К. О. Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: Посібник для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 127 с.

26. Бойко О. Д. Історія України : підручник. Київ : Академія, 2021. 637 с.

27. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Т. 1. Київ: «Либідь», 1994. С. 433.

28. Бондаренко, Ю., Кравченко, В. Історія України: курс лекцій. Київ: видавничий дім «Логос», 2018. 352 с.

29. Галаган, В., Кравченко, Т. Історія України: навчальний посібник. Київ: видавництво «Шкільний світ», 2019. 416 с.

30. Дорошенко Д.І. Історія України 1917-1923 роках. Т.1. Доба Центральної Ради. Нью-Йорк, 1954. С. 294.

31. Даниленко В.М., Смольницька М.К. Підручник з Історії України: технологія творення. Досвід. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 76 с.

32. Даниленко, В., Гіріна, І. Україна в ХХ столітті: історія і сьогодення. Київ: вид-во «Академвидав», 2020. 720 с.
33. Історія України: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Н. Сорочинська, О. Гісем. Тернопіль: Навчальна книга, 2020. 256 с.
34. Історія України: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2020. 256 с.
35. Історія України: підручник для 10 класу для закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2023. 292 с.
36. Міщенко, О., Грек, О. З історії України. Новий час: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: «Ліра-К», 2021. 512 с.
37. Павленко, О., Козирєва, Т. Історія України: конспект лекцій. Київ: вид-во «Фенікс», 2022. 384 с.
38. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
39. Пометун О. І. Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історією. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 2. С. 146-157.
40. Пометун О. Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
41. Смагіна Т. М. Теоретичні та практичні основи конструювання компетентнісного уроку. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. № 61. С. 128-131. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2012_61_26 (Дата звернення: 05.12.2023 р.).
42. 1918 рік – декрет «про червоний терор». Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/veresen/5/1918-dekret-pro-chervonyy-teror> (дата звернення 01.05.2024 р.).
43. Федчиняк А. О. Структура аксіологічної компетентності в шкільній історичній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. № 1. С. 190–198.

44. Формування аксіологічних компетентностей на уроках історії. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-aksiologichnih-kompetentnostey-na-urokah-istori-205860.html> (дата звернення: 08.05.2024 р.).

45. Формування аксіологічної компетентності шляхом впровадження ІКТ на уроках історії. URL: <https://vseosvita.ua/library/dopovid-formuvanna-aksiologichnoi-kompetentnosti-slahom-vprovadzenna-ikt-na-urokah-istorii-417227.html> (дата звернення: 09.05.2024 р.).

46. Фрейман Г. Формування аксіологічної компетентності на уроках історії України в 11 класі. *Історія в школах України*. 2007. № 6. С. 13–14.

47. Шляхи реалізації концептуальних засад НУШ при вивченні історії у закладі загальної середньої освіти: *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2020 р. Тернопіль: Видавництво ТНПУ, 2020. 82 с.

48. Яценко, Ю. В. Особливості формування предметних компетентностей на уроках історії України. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін* : науково-педагогічний журнал. 2018. № 1. С. 103–107.

VI. Енциклопедичні та довідкові видання

49. Кульчицький С., Примаченко Я. Терор і тероризм. Енциклопедія історії України: Т. 10. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка», 2013. С. 72-74. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1359-9/978-966-00-1359-9.pdf> (дата звернення: 15.03.2024 р.).

VII. Автореферати дисертацій

50. Даниленко Р. Червоний терор в Україні 1918-1921 роках. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук. Київ: Київський національний університет імені Т. Шевченка, 2016. 18 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Конспект уроку з предмету історія України (10 клас)

Тема: Вступ до вивчення теми «Червоний терор на українських землях в 1918-1921 роках»

Мета уроку:

Навчальна:

- 1) Ознайомити учнів з головними етапами червоного терору на українських землях; */інформаційна*
- 2) Провести невеликий історичний екскурс про події червоного терору, який відбувався в 1918-1921 роках;
/інформаційна, хронологічна
- 3) Визначити ключові постаті, які були під час червоного терору; */інформаційна, аксіологічна*
- 4) Дослідити хронологію подій; */хронологічна;*
- 5) Охарактеризувати зміни в суспільстві, які відбулись під час червоного терору; */інформаційно-просторова.*

Розвивальна:

- 1) Розвивати патріотизм (за допомогою виконання домашнього завдання «Охарактеризуйте IV універсал Української Центральної влади»); */просторова*
- 2) Розвивати пам'ять учнів на основі подій червоного терору на українських землях (усні відповіді, перегляд тематичних фото, Історична розминка «Встановіть хронологічний ланцюжок», робота з картою «Доба Директорії», Робота з документами, Метод «Асоціативний куц»;) */інформаційна, хронологічна, просторова та логічна;*

- 3) Розвивати вміння працювати з історичним матеріалом *(робота з візуальними джерелами та документами, перегляд документального фільму, аналіз газет)*; /логічна та інформаційна;
- 4) Розвивати навички робити висновки та порівняння *(робота з плакатами та історичними документами, відповіді на запитання, робота з картою «Доба Директорії» , метод «Асоціативний куц», вправа «Мозковий штурм»)*; /логічна, інформаційна, просторова
- 5) Розвивати картографічні компетентності як джерело інформації про перебіг основних подій у боротьбі за українську державність *(робота з картою «Доба Директорії»)*; /просторова
- 6) Формувати вміння працювати в групах *(Робота з документами, Метод «Асоціативний куц», вправа «Мозковий штурм», виконання домашнього завдання, створення таблиці)*; /інформаційна, просторова
- 7) Розвивати в учнів навчальні, пізнавальні, хронологічні, аксіологічні, просторові компетентності *(на основі виконання практичних завдань, усних відповідей, роботи з картою, історичними документами, зображеннями)*

Виховна:

- 1) Виховувати повагу до історії України на основі подій червоного терору, які відбувались у 1918-1921 , *(на основі роботи з історичними документами, зображеннями, газетами)*; /інформаційна, просторова
- 2) Формувати навички у дітей працювати з підручниками за 10 клас; *(на основі виконання домашнього завдання, виконання роботи в зошиті)*; /інформаційна;
- 3) Формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей обговорення та екскурсу в історію *(робота з візуальними джерелами та документами, перегляд документального фільму, аналіз газет, відповіді на запитання, робота з картою «Доба Директорії»)* /мовленнєва та логічна;

- 4) Виховувати у школярів розуміння сутності тих жорстоких подій проти українського народу, які відбувались у 1918-1921 роках більшовицькою владою; *(робота з візуальними джерелами та документами, перегляд документального фільму, метод «Асоціативний куц», «Мікрофон»)* /аксіологічна, інформаційна
- 5) Виховувати в дітей зосередженість *(перегляд короткометражного документального фільму, заповнення таблиці);* /логічна та хронологічна
- 6) Виховувати вміння працювати колективом *(робота з таблицею та аналіз таблиць, метод «Мікрофон», робота біля дошки, робота з історичними документами, ілюстраціями, газетами);* /логічна та хронологічна
- 7) Формувати в учнів негативне ставлення до насильницьких методів боротьби та управління державою *(Метод «Асоціативний куц», робота з ілюстраціями, перегляд короткометражного фільму, обговорення проблемного питання);* /інформаційна, просторова, аксіологічна
- 8) Формувати вміння працювати групами *(заповнення таблиці, виконання домашнього завдання «Історичний ланцюжок»);* /інформаційна, хронологічна
- 9) Виховувати логічну та аксіологічну компетентності *(метод «Асоціативний куц», «Мікрофон», робота з таблицею та аналіз таблиць, робота з ілюстраціями, перегляд короткометражного фільму, обговорення проблемного питання).* /просторова, аксіологічна, логічна
- 10) Формувати активну громадянську позицію учнів і почуття патріотизму *(метод «Асоціативний куц», «Мікрофон», обговорення проблемного питання, виконання домашнього завдання біля дошки «Охарактеризуйте IV універсал).* /логічна, просторова

Тип уроку: комбінований

Обладнання: історичні журнали, підручник з історії України (*Н. Сорочинської (2018р.)*), роздатковий матеріал, карта «Доба Директорії», історичні документи, ілюстрації, газети, плакати та відео про червоний терор - <https://www.youtube.com/watch?v=gQkEpnOk39o>

Головні дати:

1918 рік – одна з перших хвиль червоного терору на українських землях;

1919 рік – терор проти куркулів;

1920 рік – розгортання червоного терору в Криму;

1921 рік – початок голодомору.

Головні персоналії:

В. Ленін, М. Ладис, Н. Григор'єв, В. Винниченко, С. Петлюра.

Очікувані результати:

- 1) Діти будуть мати уявлення про події червоного терору у 1918-1921 роках;
- 2) Володітимуть історичними термінами;
- 3) Хронологічно та логічно відтворюватимуть головні історичні події цього часу;
- 4) Будуть вміти аналізувати життя людей цього часу;
- 5) Вмітимуть конструктивно висловлювати власну думку щодо певних тверджень.

План уроку

1. Більшовицько- російська окупація України.
2. Посилення політики «Червоного терору» .

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
1 хв	I. Організаційний	Привітання. Організація робочого місця. Перевірка присутніх. Позитивне налаштування дітей до уроку.		
1 хв	II. Мотивація	«Ми не ведемо боротьбу проти окремих осіб. Ми винищуємо буржуазію як клас. Не шукайте під час слідства матеріалів і доказів того, що звинувачений діяв словом і ділом проти рад. Перше питання, котре ви повинні йому поставити - до якого класу він належить, яке в нього походження, виховання, освіта або професія. Ці питання і мають визначити долю звинуваченого. У цьому полягає сенс і суть червоного терору» - М. Лацис (1 листопада 1918р.) 		

		Наше проблемне питання сьогоднішнього уроку: «Для чого більшовицька влада засуджувала та карала український народ?», саме тому на сьогоднішньому уроці ми знайомимось з головними подіями 1918-1921 років, коли на українських землях відбувався більшовицький червоний терор. /логічна		
8 хв	III. Перевірка домашнього завдання		1. Усно <i>Запитання до учнів</i> 1. Президентом ЗУНР був.....(Петрушевич) 2. Як називалися збройні сили ЗУНР? (УГА) 3. Дата Акту Злуки УНР та ЗУНР? (22 січня 1919) 4. Хто був при владі з квітня 1918 до грудня 1918 (Скоропадський) 5. Яка конференція вирішила долю ЗУНР ? (Паризька) 6. Скільки було Універсалів прийнято УЦР? – 4 7. В якому Універсалі проголошено про утворення УНР? 3 8. Які були останні дії УЦР? 9. Хто очолював перший наступ радянських військ на Київ? (Муравйов) 10. Які радянські республіки утворила радянська влада в Україні під час першої українсько – радянської війни? (Донецько -Криворізька, Одеська радянська, Радянська республіка Таврида) 11. Як називається явище в армії Директорії? Отаманщина 12. Хто очолював УЦР? - Грушевський 2. Письмово	<i>Мовленнєва, просторова, інформаційна</i> <i>Просторова,</i>

			<i>Історична розминка</i> «Встановіть хронологічний ланцюжок» 1 група 1917 рік 2 група 1918 <table><tr><td>Корніловський заколот</td><td>Державний переворот Скоропадського</td></tr><tr><td>Прихід до влади більшовиків в Росії</td><td>Брест-Литовський мирний договір</td></tr><tr><td>Зречення Миколи II</td><td>IV Універсал УЦР</td></tr><tr><td>Другий Універсал УЦР</td><td>Бій під Крутами</td></tr><tr><td>Перша українсько- радянська війна</td><td>Вступ німецько-австрійських військ до Києва</td></tr><tr><td>Збройний виступ самостійників на чолі з Міхновським</td><td>Захоплення більшовиками Києва</td></tr><tr><td>Утворення УЦР</td><td>Утворення Директорії</td></tr><tr><td>Всеукраїнський національний конгрес</td><td>Вибори Президентом УНР Грушевського</td></tr></table> 3. Дошка <i>Охарактеризуйте IV універсал Української Центральної влади. (Дата проголошення, основні положення...) .</i>	Корніловський заколот	Державний переворот Скоропадського	Прихід до влади більшовиків в Росії	Брест-Литовський мирний договір	Зречення Миколи II	IV Універсал УЦР	Другий Універсал УЦР	Бій під Крутами	Перша українсько- радянська війна	Вступ німецько-австрійських військ до Києва	Збройний виступ самостійників на чолі з Міхновським	Захоплення більшовиками Києва	Утворення УЦР	Утворення Директорії	Всеукраїнський національний конгрес	Вибори Президентом УНР Грушевського	<i>Хронологічна</i> <i>Аксіологічна, інформаційна</i>
Корніловський заколот	Державний переворот Скоропадського																			
Прихід до влади більшовиків в Росії	Брест-Литовський мирний договір																			
Зречення Миколи II	IV Універсал УЦР																			
Другий Універсал УЦР	Бій під Крутами																			
Перша українсько- радянська війна	Вступ німецько-австрійських військ до Києва																			
Збройний виступ самостійників на чолі з Міхновським	Захоплення більшовиками Києва																			
Утворення УЦР	Утворення Директорії																			
Всеукраїнський національний конгрес	Вибори Президентом УНР Грушевського																			

				
2 хв	IV. Актуалізація знань		Відповіді на питання: 1. Чи відомо Вам що таке червоний терор? 2. Чи знаєте Ви хто такі більшовики? 3. Які Вам відомі події під час червоного терору? 4. Хто зображений на фото? <i>В. Ленін</i>	<i>Хронологічна та логічна</i> <i>Просторова, аксіологічна</i>

18 ХВ	V. Вивчення нового матеріалу	1. На середину 1919 року головні суперники більшовиків у боротьбі за Україну - Директорія та біла	Вступна бесіда. 1. Що відбувалося в Україні під час першої спроби її радянзації? 2. Які території України протягом зими 1918-весни 1919 р. опинилися під контролем більшовиків? Розвиток картографічних вмінь робота з картою «Доба Директорії» (події січня- червня 1919 року), атлас «Історія України», 10 кл. Картографія 1. Яка територія України контролювалася більшовиками на 22 січня 1919р? 2. Прослідкуйте межу просування червоних військ на середину березня та на початок червня 1919р. 3. Яка територія залишилась під контролем Директорії у липні 1919 р.? 4. На який період на більшості території України було встановлено радянську владу?	<i>Аксіологічна, логічна</i> <i>Хронологічна, просторова</i> <i>Просторова, мовленнєва, логічна</i>
------------------	---	--	---	--

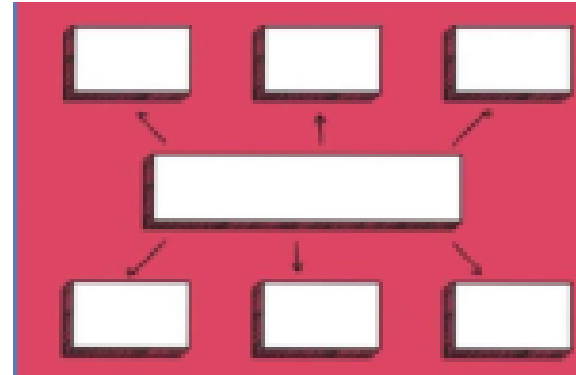
		армія були розгромлені. Більшовики вдруге прийшли до влади в Україні, повели боротьбу з тими хто не хотів коритися. /інформаційна На плакаті зображено події 1918 року, коли більшовики почали пропагандувати свою владу, влаштовуючи мітинги на підтримку червоного терору, залучаючи при цьому всіх людей. Хто не погоджувався підтримувати більшовицьку владу піддавався жорстокій розправі. Ці події в історії української держави відіграли значну роль, а тому під час цього заходу ми їх дослідимо. 2.	<i>Робота з візуальним матеріалом – плакат</i> <i>Запитання до плакату:</i> - Як Ви думаєте, кого зображено на плакаті та чому? - Який зміст цього плакату?	<i>Просторова, логічна</i>
--	--	--	--	-----------------------------------

	Політичний курс більшовиків у 1919- 1920 рр. в Україні був спрямований на зміцнення влади. 2 вересня 1918 р. була прийнята постанова ВЦВК, а 5 вересня - постанова Раднаркому «Про червоний терор», відповідно до якого розстрілу підлягали «всі особи, причетні до білогвардійських організацій, змова і заколотам». Особливо примітне тут слово «причетні». При бажанні під це формулювання можна було підвести кожного. /інформаційна, хронологічна	(Для того, щоб діти мали загальне уявлення про червоний терор, для початку потрібно переглянути відео, яке триває 12 хвилин та містить головні відомості про події того часу) Перегляд документального фільму: https://www.youtube.com/watch?v=gQkEpnOk39o <i>Запитання після перегляду відео:</i> -Що було складовою політики партії більшовиків? -Яка відома постать була організатором революційних подій? -В чому полягала суть більшовицької політики? -Що означає термін «червоний терор»? -Назвіть найвідоміші гасла періоду червоного терору -Чи були узаконені документально насильницькі нахили більшовиків? -Які Ви знаєте методи утвердження радянської влади? Скільки зафіксовано жертв червоного терору?	<i>Хронологічна, інформаційна, просторова</i> <i>Логічна, мовленнєва</i>
--	---	---	--

		У 1920 р. на території України було створено вісімнадцять концентраційних таборів. Почалося витіснення більшовиками з політичного життя соціалістичних партій. /інформаційна, хронологічна	Робота з документами <u>Опрацюйте джерела і дайте відповіді на запитання:</u> - Проти кого був спрямований червоний терор? - Як Ви вважаєте, яка фраза відображає суть червоного терору, чому? <u>Документ 1</u> Зі статті голови Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУНК) Мартина Лациса в газеті «Красный террор» (1 листопада 1918р.) «Ми знищуємо буржуазію як клас. Не шукайте на слідстві матеріалу і доказів того, що звинувачений діяв ділом чи словом проти радянської влади. Перше питання, яке ми повинні йому запропонувати, якого він походження, виховання, освіти чи професії. Ці питання й повинні визначити долю звинуваченого, і в цьому — зміст і “суть червоного терору”» <u>Документ 2</u> Голова ВУНКМ.Лацис писав: “Ми повинні розстрілювати на місці кожного хто підняв, або збирається підняти проти нас зброю. Ми повинні арештовувати та тримати заручниками всіх “активістів”, щоб запобігти зайвому кровопролиттю... Хто не з нами, той проти нас”	Інформаційна, аксіологічна
--	--	---	---	-----------------------------------

Метод «Асоціативний куц»**Колективна бесіда**

На основі вивченого матеріалу, виявити які методи терору застосовували більшовики.

Більшовицький терор носив двосторонній характер: з одного боку більшовики боролись з українською владою для того, щоб загарбати українські землі, а з іншого – це був геноцид українських людей, адже їх масово вбивали, грабували та забирали від них хліб. Проте, ціль була одна – поповнити ресурси більшовиків за рахунок ресурсів українських земель. А тому ситуація вимагала того, щоб чинити опір більшовикам. /інформаційна, просторова

Інформаційна,
логічна

Робота з термінами

Червоний терор — офіційна політика придушення політичних і потенційних противників насильницькими методами, яку здійснювали більшовики в роки громадянської війни. Ініціатором і натхненником масового **терору** був В. Ленін.

Аналіз учнями ілюстрації

*Мовленнєва,
інформаційна*

Аксіологічна

8 хв	VI. Систематизація знань	Вправа «Мозковий штурм» - Дати власну оцінку подіям, які відбувались під час червоного терору на українських землях; - Пояснити як розуміють поняття «червоний терор», «більшовики», «радянська влада», «комуністи», «пропаганда». Робота з джерелами <i>Опрацювання змісту тексту для загального розуміння</i> «Пенза, Губвиконком. ...провести нещадний масовий терор проти куркулів, попів і білогвардійців; сумнівних замкнути в концентраційний табір поза містом». 9 серпня 1918 р. «...селяни далеко не всі розуміють, що вільна торгівля <u>хлібом</u> є державний злочин. Я хліб зробив, це мій продукт, і я маю право їм торгувати» — так міркує селянин, за звичкою, по старовині. А ми говоримо, що це державний злочин». 19 листопада 1919 р. «...Прекрасний план! Доканчивайте його разом з Дзержинським. Під виглядом „зелених“ (ми потім на них і звалимо) пройдемо на 10-20 верст і перевішаєм куркулів, попів, поміщиків. Премія: 100.000 р. за повішеного...». Як ви вважаєте, кому належать ці цитати? (В. Леніну)	<i>Логічна та аксіологічна</i> <i>Історична, логічна, аксіологічна, мовленнєва</i>
-----------------	--	---	--

			«Товаришам Курасва, Бош, Минкину та іншим пензенських комуністам. Товариші! Повстання п'яти волостей куркульні має повести до нещадного придушення. Цього вимагає інтерес всієї революції, бо тепер узятий «останній рішучий бій» з кулачем. Зразок треба дати. Повісити (неодмінно повісити, щоб народ бачив) не менше 100 явних куркулів, багатіїв, кровопивців. Опублікувати їх імена. Відняти у них весь <u>хліб</u>. Призначити заручників — згідно вчорашньої телеграмі. Зробити так, щоб на сотні верст кругом народ бачив, тремтів, знав, кричав: душать і задушать кровопивців кулаків. Телеграфіруйте отримання та виконання».				
4 хв	VII. Закріплення знань		Вправа «Заповніть таблицю» На дошці зображено таблицю, яку необхідно заповнити потрібними фактами про події червоного терору <table><tr><td>Газети в яких друкувались повідомлення про червоний терор</td><td>Верстви населення які постраждали від червоного терору</td><td>Головні ідеї червоного терору</td></tr></table> Під час виконання даного завдання повинні підходити до дошки та вписувати по одному факту. Таке завдання дає можливість сформувати комплексне уявлення про історичні події в усіх дітей класу. Також завданням дітей було пояснити чому саме більшовики вживали ті чи інші заходи. <i>Аналіз газет (робота з історичними джерелами)</i>	Газети в яких друкувались повідомлення про червоний терор	Верстви населення які постраждали від червоного терору	Головні ідеї червоного терору	<i>Логічна, інформаційна, просторова</i> <i>Аксіологічна</i>
Газети в яких друкувались повідомлення про червоний терор	Верстви населення які постраждали від червоного терору	Головні ідеї червоного терору					

			 Групова робота Прийм «Мікрофон» 1) Яка подія стала приводом для червоного терору у 1918 році? 2) Що було з людьми, які йшли проти тодішньої влади? 3) Які методи боротьби були з противниками більшовицької влади?	Інформаційна, хронологічна
3 хв	VIII. Узагальнення результатів проведення уроку.	Наше проблемне питання сьогоднішнього уроку: «Для чого більшовицька влада засуджувала та карала український народ?» /логічна	Запитання для підбиття підсумків - Поміркуйте, як впливала політика більшовиків на різні верстви населення? - Які, на Вашу думку, були найгірші методи боротьби з противниками більшовицької політики?	Хронологічна та інформаційна

- Поміркуйте, наскільки гасла більшовиків «Вся влада радам!», «Земля – селянам!», «Фабрики – робітникам!» співвідносяться із політикою «воєнного комунізму»?

- Яку основну ідею червоного терору несе плакат? (даний плакат під час заходу показаний на презентації)

Червоний терор був потрібним більшовикам для збільшення та закріплення влади на території України. Більшовикам влада на території України була дуже потрібна, адже українські землі багаті ресурсами (хліб, родючі землі та інше), що б могло поновляти їх запаси. Без терору Україну не можливо було загарбати, адже українці чинили сильний опір та не хотіли віддавати свої землі. В основі цього терору була більшовицька ідеологія, яка заключалася в

		потрібності класової боротьби як рушійної сили розвитку суспільства. В період червоного терору насильство та терор були тими засобами, за допомогою яких утверджувалась їх влада. <i>/просторова, аксіологічна, інформаційна</i>		
1 хв	ІХ. Домашнє завдання		Домашнє завдання: 1) Опрацюйте відповідний матеріал в підручнику; 2) Створіть ментальну карту на тему; 3) Розробіть кросворд.	

Газета «Голос робітника»

Джерело: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/00003157.pdf

Газета «Комуніст»

Джерело: URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/00003157.pdf

Додаток В**Мітинг щодо пропаганди червоного терору**

Джерело: <https://kyivyes.com.ua/uk/eternal/chervonyj-teror-v-kyievi>

Додаток Е**Розстріляні люди під час червоного терору**

Джерело: <https://www.radiosvoboda.org/a/>